

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Sakarya University Faculty of Theology

ISSN: 2146-9806 | e-ISSN: 1304-6535

Cilt/Volume: 23, Sayı/Issue: 43, Yıl/Year: 2021 (Haziran/June)

“İlmi Çin’de de Olsa Talep Edin, Çünkü İlim Talep Etmek Her Müslümana Farzdır” Rivayetinin Sened ve Metin Analizi

The Isnad and Text Analysis of Narrative of “seek knowledge even if it is in China, for seeking knowledge is a duty on every Muslim”

Mustafa Genç

Dr. Öğr. Gör., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati Ana Bilim Dalı - Dr. Lecturer, Marmara University Faculty of Theology, Department of Arabic Language and Rhetoric Science

mustafa.genc@marmara.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-8863-008X>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 01/02/2021

Kabul Tarihi/Date Accepted: 04/06/2021

Yayın Tarihi/Date Published: 15/06/2021

Atıf/Citation: Genç, Mustafa. “İlmi Çin’de de Olsa Talep Edin, Çünkü İlim Talep Etmek Her Müslümana Farzdır” Rivayetinin Sened ve Metin Analizi”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23/43 (2021), 247-275. <https://doi.org/10.17335/sakaifd.872340>.

İntihal: Bu makale, *iThenticate* yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir. Plagiarism: This article has been scanned by *iThenticate* and no plagiarism detected.

Copyright © Published by Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi – Sakarya University Faculty of Theology, Sakarya/Turkey.

“İlmi Çin’de de Olsa Talep Edin, Çünkü İlim Talep Etmek Her Müslümana Farzdır” Rivayetinin Sened ve Metin Analizi

Öz

Kur’ân ve sünnette ilmin faziletini vurgulayan ve ilim öğrenmeye teşvik eden pek çok âyet ve hadis bulunmaktadır. İslam âlimleri, özellikle de hadis ehli tarihî süreçte bu ilâhî teşvikler doğrultusunda hareket etmiş ve ilim uğruna nice zahmetli yolculuklara katlanmışlardır. Söz konusu teşvik bağlamında yaygınlık kazanmış rivayetlerden biri de “İlmi Çin’de de olsa talep edin. Çünkü ilim talep etmek her Müslümana farzdır” lafziyle nakledilen rivayettir. Bu kapsamda öncelikle hadis kaynaklarında pek çok sahâbî kanalıyla nakledilen ve “ilim talep etmek her Müslümana farzdır” lafziyle meşhur olan hadisin sıhhat değeri üzerinde durulacaktır. Çünkü araştırma konusu olan rivayetin aslının bu hadis olduğu düşünülmektedir. Nitekim hadisi rivayet eden sahâbîler arasında yer alan Enes b. Mâlik’ten hem Çin kaydının bulunduğu hem de bulunmadığı rivayetler nakledilmiştir. Bu itibarla rivayetdeki ‘ilmi Çin’de de olsa talep etmeyi’ emreden ilave kaydın, rivayetin metnine hangi raviler yoluyla, nasıl ve ne maksatla girmiş olabileceği üzerinde durulacak; rivayetle ilgili tarikler arasındaki bağlantı noktaları tespit edilerek sened ve metin analizi yapılacaktır. **Anahtar Kelimeler:** Hadis, İlim, Çin, Rivayet, Tarîk, Teferrüd, İdrâc.

The Isnad and Text Analysis of Narrative of "Seek knowledge even if it is in China, for seeking knowledge is a duty on every Muslim"

Abstract

There are many verses and hadiths that emphasize the virtue of knowledge and encourage learning. Muslim scholars, especially hadith scholars, have worked according to these divine inducements in the historical process, and had endured many arduous journeys for the sake of knowledge. Among the prevalent narratives widely spread in the context of incentive motives is the hadith of "seek knowledge even if you have to go as far as China, for seeking knowledge is a duty on every Muslim." In this context, emphasis will be placed first on evaluating the authenticity of the hadith that was transmitted by many Companions in hadith the sources, and which was famous for the phrase "seeking knowledge is an obligation on every Muslim." The origin of the narration that will be covered in the research is considered to be this hadith. Thus, the research indicates that one of the Companions who narrated this hadith is Anas ibn Mâlik, and the hadith narrated from him both included the phrase of "seek knowledge even in China" in some of its narrations, and in others it was narrated without that phrase. In this respect, the focus will be on how, through which narrators, and for what purpose this phrase is added in the text. The narration is also will be analyzed in chain and text by identifying points of contact between the variants related to the narration.

[You may find an extended abstract of this article after the references.]

Keywords: Hadith, Knowledge, China, Narration, Variant, Singularity, Interpolation.

Giriş

İslâm’da ilim ve ilim öğrenme faaliyeti, insanlığı, inkâr cehâletinin karanlıklarından ilme dayalı iman ve hidâyetin aydınlığına çıkarmayı gaye edinen Kur’ân’ın “oku” emriyle başlar. Kur’ân’ın beyanına göre Hz. Âdem, Allah katındaki seçkinliğini ve meleklere karşı imtiyazını eşyanın isimleri hakkındaki bilgisiyle elde etmiştir.¹ Bunun tabî bir sonucu olarak da Allah, müminleri ve

1 el-Bakara 2/30-33.

kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltmiş² ve hikmet nasip ettiği kimseye çok büyük bir hayır lütfetmiştir.³ Bu sebeptendir ki mümin, ilmini artırması için her zaman Rabbine dua etmekle mükelleftir.⁴ Hadislerde de ilim öğrenmeye teşvik bağlamında Hz. Peygamber, Allah’ın kendisine lütfettiği ilim gereğince amel eden ve onu başkalarına öğreten kimsenin gıpta edilmeye değer iki sınıf insandan biri olduğunu,⁵ hatta öldükten sonra geriye istifade edilecek ilim bırakanların da amel defterlerine sevap yazılmaya devam edileceğini⁶ bildirir. Bu çerçevede Hz. Peygamber ilim uğruna yola çıkan kimsenin peygamber vârisi olmaya namzet biri olarak Allah yolunda olduğunu,⁷ bu itibarla meleklerin kanatları altında himâye edildiğini⁸ ve nihayet cennete giden yolun da ilimden geçtiğini⁹ müjdeler. Bu ilahi teşviklerin bir gereği olarak ve vaat edilen müjdelere kavuşmak arzusuyla âlimler, ilim tahsiline büyük bir önem vermiş, bu uğurda nice zorluklara ve meşakkatli yolculuklara tahammül ve sabır göstermişlerdir.¹⁰

Söz konusu teşvik bağlamında delil olarak kullanılan en meşhur hadislerden biri de “İlmi Çin’de de olsa talep edin. Çünkü ilim talep etmek her Müslümana farzdır” rivayetidir. Özellikle bu rivayetin ilk cümlesini oluşturan Çin ile ilgili kayıt, ilme teşvik ve rağbet açısından büyük bir önem arz etmiştir. Hatta burada Çin’in zikredilmesinin hikmetine dair genel olarak iki farklı görüşten bahsedilir: Birinci görüşe göre ilgili lafız, ilim uğruna en uzak diyarlara gitmenin mübalağalı bir ifadesi sayılırken,¹¹ diğer görüşe göre Çinlilerin sanat ve endüstri alanlarındaki kabiliyet ve maharetlerini¹² övme amacına yönelik

2 el-Mücâdele 58/11.

3 el-Bakara 2/269.

4 Tâhâ 30/114.

5 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmi’u’s-Şaḥîḥ*, thk. Muhammed Zühêyr b. Nâsır (Beyrut: Dâru Tavkî’n-Necât, 1422/2001), “İlim”, 15; Ebü’l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmi’u’s-Şaḥîḥ*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, ts.), “Müsâfirîn”, 268.

6 Müslim, “Vasiyyet”, 14.

7 Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ et-Tirmizî, *el-Câmi’u’l-kebir (Sünenü’t-Tirmizî)*, thk. Beşşâr Avvâd Ma’rûf (Beyrut: Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 1998), “İlim”, 2.

8 Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş’as es-Sicistânî, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût - Muhammed Kâmil Karabelli (b.y.: Dâru’r-Risâleti’l-Âlemiyye, 1430/2009), “İlim”, 1.

9 Buhârî, “İlim”, 10.

10 Klasik dönemde bu konuda telif edilmiş en önemli eser Ebû Bekr Ahmed b. Alî el-Hatîb el-Bağdâdî’nin *er-Rihle fi talebi’l-ḥadîs*, isimli eseridir (thk. Nureddîn İtr, Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1395). Konuyla ilgili ayrıntılar ve kaleme alınmış diğer eserler için bk. İbrahim Hatiboğlu, “Rihle”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/106-108.

11 Neşvân b. Saîd el-Himyerî el-Yemenî, *Şemsü’l-ulûm ve devâü kelâmi’l-Arabi mine’l-külûm*, thk. Hüseyin b. Abdullah el-Umerî vd. (Dımaşk: Dâru’l-Fikr, 1420/1999), 6/3869; Ali b. Ahmed el-Azîzî, *es-Sirâcü’l-münîr Şerhu’l-Câmiu’s-sağîr fi hadîsi’l-Beşîri’n-Nezîr* (b.y.: y.y., ts.), 1/226.

12 Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed el-Hemedânî İbnü’l-Fakîh, *el-Büldân*, thk. Yusuf el-Hâdî (Beyrut: Âlemü’l-kütüb, 1416/1996), 512.

bir cümle olarak kabul edilmektedir. Zira hikmetin, Âdemoğulları içerisinde “Yunanlıların beyinlerine, Arapların dillerine ve Çinlilerin ellerine!”¹³ indiği söylenmiştir. Bu çerçevede Asya’nın en doğusundaki Çin’den, en batısındaki Arabistan’a ticârî yolculuklar yapan Çinlilerin sıklıkla uğradıkları liman şehirlerinin Bahreyn ve Umân olduğu, Hz. Peygamber’in burada kurulan ticâret fuarlarına giderek Çin’den gelen birtakım tüccarları tanıma ihtimalinin bulunduğu, bu tüccarların da muhtemelen kendisine, yolculuklarının kaç ay sürdüğüne dair bilgiler verdikleri ve bu uzak ülkeden ithal edip getirdikleri mamulatin cins ve vasıflarının da onun takdirini çekmiş olabileceği; kısacası Hz. Peygamber’de, bu halkın sanat ve sınaî durumlarına dair büyük bir takdir hissini oluşmasından dolayı bu sözü söylediğine dikkat çekilir.¹⁴ Bu yorumlardan ilki daha tercihe şayan olmakla birlikte, prensip olarak bir rivayetin, manasına ilişkin yorum yapmadan evvel hadis tekniği açısından sıhhat analizine tabi tutulması gereklidir. Aksi halde rivayetin “aidiyet” sorunu hem bağlayıcılık hem de yorum ve yaklaşım problemlerine yol açacaktır.

Bu kapsamda araştırma konusu yapılan bu rivayet, özü itibarıyla “İlim talep etmek her Müslümana farzdır”¹⁵ lafzıyla bilinen hadisin tariklerinden biridir. Tarih boyunca bu hadis hakkında yapılan müstakil çalışmalar bağlamında Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071) ve Süyûtî’nin (ö. 911/1505) tarikleri derleme çalışmaları tespit edilmiştir.¹⁶ Hatîb’in kitabının günümüze kadar ulaştığı bilinmemesine rağmen Süyûtî’nin söz konusu hadisin elli kadar tarikini toplayan eseri ulaştırmış ve neşredilmiştir.¹⁷ Yakın dönem hadis âlimlerinden Ahmed b. es-Siddîk el-Gumârî (ö. 1961) de *el-Müşhim fi beyâni hâli hadîsi ‘talebü’l-ilmî farîzatün alâ külli müslim’* adını verdiği müstakil bir risalesinde, hadisin dokuz ayrı sahâbîden geldiğini tespit edip her birini tek tek inceleyerek sıhhat değerini ortaya koymaya çalışmıştır.¹⁸ Araştırılan rivayet özelinde

13 Ebü’l-Feyz Muhammed b. el-Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcü’l-arûs min cevâhiri’l-kâmûs*, thk. Muhakkik heyeti (b.y.: Dâru’n-Hidâye, ts.), 37/320. Bu hükmetli söz, şu lafızla da nakledilmektedir: “Hikmet, Rumların başlarına, Arapların dillerine, Farisilerin kalplerine ve Çinlilerin ellerine indirilmiştir.” şeklinde geçmektedir bk. Ebû Hayyân Ali b. Muhammed et-Tevhîdî, *el-Mukâbesât*, thk. Hasan es-Sendûbî (b.y.: Dâru Su’âdü’s-Sabâh, 1992), 260.

14 Muhammad Hamidullah, *İslâm Peygamberi (Hayatı ve Faaliyeti)*, çev. Salih Tuğ (İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1990), 1/12; 2/773-774.

15 Bu hadisin sonunda geçtiği söylenen ve “...ve Müslüman kadına farzdır” manasına gelen “...ve müslimetin” lafzı hadisin hiçbir rivayet ve tarikinde yer almamaktadır. Dolayısıyla bir aslı yoktur bk. Cemâlüddîn Muhammed Tâhir b. Ali el-Fettenî, *Mecma’u bihâri’l-envâr fi garâibi’t-Tenzîl ve letâîfi’l-ahbâr* (Hindistan: Meclisü Dâireti’l-Maârif-i’l-Osmâniyye, 1387/1967), 5/215.

16 Ahmed b. Muhammed b. es-Siddîk el-Gumârî, *el-Müşhim fi beyâni hâli hadîsi ‘talebü’l-ilmî farîzatün alâ külli müslim’* (Riyad: Mektebetü Taberiyye, ts.), 5.

17 Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *Cüz’ün fihî turuku ‘talebü’l-ilmî farîzatün alâ külli müslim’*, nşr. Ali Hasen Ali Abdülhamîd (Ammân: Dâru Ammâr, 1408/1988), 11-37.

18 Gumârî, *el-Müşhim*, 3-38.

Murtaza ez-Zebîdî'nin (ö. 1205/1791) *el-Ikdü's-semîn fi hadîsi utlubü'l-ilme velev bi's-sîn* isimli bir eserinden bahsedilmekteyse de¹⁹ bu eser, bilindiği kadarıyla günümüze ulaşmadığı için muhtevası hakkında bir fikir edinmek mümkün olmamıştır.

Bu noktadan hareketle geçmişten günümüze, klasik ve modern pek çok kaynakta mezkûr hadisin sıhhat değeri üzerinde genel manada durulmakla birlikte, incelenen rivayetteki “ilmi Çin’de de olsa talep edin” lafzının sadece belirli sahâbîlerin bazı tariklerinde geçmesinin ve buna rağmen o tariklerin diğer rivayetlerden daha fazla şöhret bulmasının gerekçeleri üzerinde durulmamış; dolayısıyla sened ve metin açısından sıhhat değerine dair kapsamlı ve yeterli bir analiz yapılmamıştır. Bu bağlamda mesele, genel olarak hadisin kaynakları ve sıhhat değeri, özel olarak da Çin ile ilgili lafzın yer aldığı rivayetin sened ve metin analizi üzere iki kısımda irdelenecektir.

1. “İlim Talep Etmek Her Müslümana Farzdır” Hadisinin Kaynakları ve Sıhhat Değeri

Kaynaklarda “ilim talep etmek her Müslümana farzdır” hadisini nakleden sahâbîler Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/652-53),²⁰ Übey b. Ka'b (ö. 33/654),²¹ Hz. Ali (ö. 40/661),²² Ebû Hüreyre (ö. 58/678), Hz. Hüseyin (ö. 61/680),²³ İbn Abbas (ö. 68/687-88),²⁴ İbn Ömer (ö. 73/693),²⁵ Ebû Saîd el-Hudrî (ö. 74/693-94),²⁶ Câbir b. Abdullah (ö. 78/697),²⁷ Nubayt b. Şerîf (ö. 71-80/690-699 arası),²⁸ Enes b. Malik (ö. 93/711-12) ve Ümmü Kesîr bint Yezîd el-Ensâriyye'dir

19 Muhammed Abdülhay b. Abdülkebîr el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris ve'l-esbât ve mu'cemü'l-me'âcim ve'l-meşhât ve'l-müselâlat*, thk. İhsan Abbas (Beirut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1982), 1/539.

20 Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, thk. Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefi (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.), 10/195; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, thk. Târik b. Avadallah b. Muhammed – Abdülmuhsin b. İbrahim el-Hüseynî (Kahire: Dâru'l-Haremeyn, ts.), 6/96; Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali el-Cevzî, *el-İlelü'l-mütenâhiye fi'l-ehâdisi'l-vâhiye*, thk. İrşâdülhak el-Eserî (Faysalâbâd/Pakistan: İdâretü'l-ulûmî'l-eseriyye, 1401/1981), 1/56; Hatîb el-Bağdâdî, *Telhîsu'l-müteşâbih fi'r-resm*, thk. Sükeyne eş-Şihâbî (Dımaşk: Talâs li'd-dirâsât, 1985), 1/288.

21 Ebü'l-Hüseyn Muhammed b. el-Muzaffer el-Bezzâz, *Garâibü hadîsi'l-İmam Mâlik b. Enes*, thk. Ebû Abdilbârî Rızâ b. Hâlid el-Cezâirî (Riyâd: Dâru's-Selef, 1418/1997), 246.

22 Hatîb el-Bağdâdî, *Telhîsu'l-müteşâbih*, 1/106. Bu kaynaktaki lafız şöyledir: “İlim talep etmek her mümine farzdır; orucu, namazı, haramı, hadleri ve ahkâmı bilmelidir”.

23 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 2/297.

24 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 4/245.

25 Ebü Ca'fer Muhammed b. Amr el-Ukaylî, *ed-Du'afâ ü'l-kebir*, thk. Abdülmufî Emîn Kal'acî (Beirut: Dâru'l-Mektebetü'l-İlmiyye, 1404/1984), 2/58.

26 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 8/258.

27 İbnü'l-Cevzî, *el-İlelü'l-mütenâhiye*, 1/57.

28 Ahmed b. el-Kâsım el-Mısırî el-Lükkî, *Nüşatü Nubayt b. Şerîf el-Eşca'î*, thk. Hallâf Mahmûd Abdüsseмі' (b.y.: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2002), 119.

(ö. ?).²⁹ Bunlar içerisinde “İlmi Çin’de de olsa talep edin” lafzının bulunduğu rivayetler ise tespitlerimize göre sadece Ebû Hüreyre ve Enes b. Mâlik tariklerinde yer alır. Çalışmanın ana eksenini oluşturan bu iki rivayet ayrı bir başlık halinde ayrıntısıyla ele alınacaktır.

“İlim talep etmek her Müslümana farzdır” lafzıyla gelen rivayetin sıhhat değeri konusunda ihtilaf edilmiştir. Klasik dönemde İshâk b. Râhûye (ö. 238/853) bu hadisi mana olarak doğru bulmakla birlikte teknik bakımdan sahih görmez.³⁰ Keza Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), “Mâlik (ö. 179/795) → Nâfi (ö. 117/735) → İbn Ömer” tarikiyle gelen rivayet hakkında “Bu yalandır” demiş, sıhhati hakkında sorulan bir soruya da “Bu hususta sabit olan bir şey yoktur” diye cevap vermiştir.³¹ Bezzâr (ö. 292/904) da Enes’ten gelen farklı tarikler üzerinde durmuş ve eserinin bir yerinde genelleme yaparak bunların hiçbirinin sahih olmadığını belirtmiştir.³² Beyhakî (ö. 458/1065) ise “İlmi Çin’de de olsa talep edin. Çünkü ilim talep etmek her Müslümana farzdır” lafzının yer aldığı varyantı nakledip “Bu, metni meşhur, ancak senedi zayıf bir hadistir. Ayrıca hepsi zayıf olan birtakım tariklerden nakledilmiştir” demektedir, ardından Enes b. Mâlik ve Ebû Saîd el-Hudrî kanalıyla gelen bazı tarikleri zikretmektedir.³³ İbn Abdülber (ö. 463/1070) de rivayetin, tamamı illetli olan pek çok kanaldan aktarıldığını ve hiçbirinin isnad açısından delil alın-

- 29 Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh el-İsfahânî, *Ma’rifetü’s-sahâbe*, thk. Âdil b. Yusuf el-Azâzî (Riyad: Dâru’l-Vatan, 1419/1998), 6/3554. Bu rivayette ilgili lafız sadece “İlim talep etmek bir farzdır” şeklinde geçmektedir. Gumârî, risalesinde bu sahâbilerden dokuzunun rivayetleri üzerinde durur (bk. *el-Müşim*, 9-38) Ancak araştırmalar neticesinde hadisin Übey b. Ka’b, Câbir ve Ümmü Keşir bint Yezîd kanalıyla da nakledildiği tespit edilmiştir. Sehâvî ilgili hadisin burada anılan sahâbiler dışında Huzeyfe, Selman, Semüre, Muâviye b. Hayde, Ebû Eyyûb el-Ensârî, Hz. Âişe, Âişe bint Kudâme ve Ümmü Hâni tarafından da rivayet edildiğini söylemişse de bu rivayetlerin kaynakları tespit edilememiştir (bk. Ebû’l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdîrahmân es-Sehâvî, *el-Makâşidü’l-Hasene fi beyâni keşrin mine’l-ehâdisi’l-müştehire ‘ale’l-elsine*, thk. İhsânullah b. Abdülvehhâb Mübâriz el-Bedahşî (Dimaşk: Dâru’l-Meymene, 1439/2017), 3/498-506, [muhakkikin notu].
- 30 Ebû Ömer Cemâlüddîn Yusuf b. Abdillâh b. Abdilber en-Nemerî, *Câmi’u beyâni’l-ilm ve fazlihî ve mâ yenbeğî fi rivâyetihî ve hamlihî*, thk. Ebû’l-Eşbâl ez-Züheyri (Suûdi Arabistan: Dâru İbni’l-Cevzî, 1414/1994), 1/52.
- 31 Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Kudâme el-Makdisî, *el-Müntehab min İleli’l-Hallâl*, thk. Ebû Mu’âz Târık b. Avadallah b. Muhammed (b.y.: Dâru’r-Râye, ts.), 128.
- 32 Ebû Bekir Ahmed b. Amr el-Bezzâr, *Müsnedü’l-Bezzâr -el-Bahrü’z-zehhâr-*, thk. Mahfûzurrahmân Zeynullah vd. (Medine: Mektebetü’l-Ulûm ve’l-Hikem, 1988-2009), 1/164.
- 33 Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn el-Beyhakî, *Şu’abü’l-İmân*, thk. Abdül’alî Abdülhamîd Hâmid (Bombay/Hindistan: Mektebetü’r-Rüşd, 1423/2003), 3/193-196. Beyhakî’nin burada “metni meşhur” ifadesiyle sadece hadisin ikinci yarısı “İlim talep etmek her müslümana farzdır” kısmını kastettiğine dair bir mülahaza için bk. Ebû Abdîrahmân Muhammed Nâsirüddîn b. el-Hâc Nûh el-Elbânî, *Silsiletü’l-ehâdisi’z-za’ife ve’l-mevzû’a ve esruhe’s-seyyi’ü fi’l-ümme* (Riyâd: Dâru’l-Ma’ârif, 1412/1992), 1/601.

maya elverişli olmadığını belirttiikten sonra sadece Enes b. Mâlik yoluyla gelen farklı varyantlarına yer verir.³⁴ Aynı şekilde İbnü’l-Cevzî (ö. 597/1200) Hz. Ali, İbn Mes’ûd, İbn Abbas, İbn Ömer, Enes, Câbir ve Ebû Saîd el-Hudrî yoluyla gelen farklı rivayetleri ayrıntılı olarak aktarır ve “bu hadislerin hiçbiri sabit değildir” diyerek gerekçelerini sıralar.³⁵ Yine Heysemî (ö. 807/1404) Taberânî’de (ö. 360/970) yer alan İbn Mes’ûd rivayetinde meçhul bir râvi, Ebû Saîd el-Hudrî rivayetinde bir yalancı, İbn Abbas ve Hz. Hüseyin’in rivayetlerinde ise çok zayıf râviler olduğunu söyler.³⁶

Öte yandan söz konusu hadis, klasik usûl kaynaklarında sahih olmayan meşhur rivayetin örneği olarak zikredilir.³⁷ Ancak Süyûtî ‘sıhhat şartını taşımayan’ kaydını “hasen veya zayıf” şeklinde ikiye ayırır ve ilgili rivayeti “hasen” kategorisine dâhil eder.³⁸ Süyûtî’den önce de Ebû Dâvûd’un (ö. 275/889) oğlu Ebû Bekir Abdullah b. Ebû Dâvûd (ö. 316/929), Sâbit el-Bünânî (ö. 127/744) kanalıyla gelen Enes b. Mâlik rivayeti hakkında babasının “Bu konuda bundan daha sahihi yoktur” dediğini aktarır.³⁹ İbn Şâhîn (ö. 385/996) de Sâbit tariki hakkında “Bu garîb bir hadis olup bu konudaki en sahih hadislerden biridir” der.⁴⁰ Mizzî (ö. 742/1341) ise ilgili hadisin hasen mertebesine yükselebilecek nitelikte birtakım tariklerle nakledildiğini belirtir.⁴¹ Keza Zerkeşî (ö. 794/1391) bütün tariklerine yönelik tenkitler olmakla birlikte, bunlar arasında Enes b. Malik → Katâde (ö. 117/735) ve Sâbit isnadları ile

34 İbn Abdülber, *Câmi’*, 1/23-38.

35 İbnü’l-Cevzî, *el-İlelü’l-mütenâhiye*, 1/54-66.

36 Ebü’l-Hasen Nûrüddîn Ali b. Ebî Bekr el-Heysemî, *Mecma’u’z-zevâ’id ve menba’u’l-fevâ’id* (Kahire: Mektebetü’l-Kudsî, 1414/1994), 1/119-120.

37 Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Hâkim en-Nisâbüri, *Ma’rifetü ’ulûmi’l-hadis*, thk. es-Seyyid Mu’azzam Hüseyin (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1397/1979), 92; Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn eş-Şehrezûrî, *Mukaddimetü İbni’s-Şalâh -Ma’rifetü envâ’i ’ulûmi’l-hadis*, thk. Abdüllatif el-Hümeym- Mâhir Yasin el-Fahl (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1423/2002), 265; Ebü’l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyin el-İrâkî, *et-Takyîd ve’l-izâh Şerhu Mukaddimeti’bni’s-Şalâh*, thk. Abdurrahman Muhammed Osman (Medine: el-Mektebetü’s-Selefiyye, 1389/1969), 263.

38 bk. Süyûtî, *Tedribü’r-râvi fi şerhi Takrîbi’n-Nevevî*, thk. Muhammed Avvâme (Medine/Cidde: Dâru’l-Minhâc/Dâru’l-Yüsr, 1437/2016), 5/10-12; Ayrıca Süyûtî, *ed-Dürerü’l-müntehire fi’l-ehâdisi’l-müştehire*, thk. Muhammed b. Lutfî es-Sabbâğ (Riyad: İmâdetü Şuûni’l-Mektebât, ts.), 141. Hatta Süyûtî’nin, tariklerinin çoğuğuna bakarak hadisi mütevâtir seviyesinde görecekt kadar aşırıya gittiği de ifade edilmiştir. bk. Ebü’l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed el-Leknevî, *Zaferü’l-emânî bi şerhi Muhtaşari’s-Seyyid eş-Şerîf Cürçânî fi mustalahi’l-hadis*, nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde (Halep: Mektebü’l-Matbû’âtî’l-İslâmiyye, 1416), 176; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca’fer el-Kettânî, *Nazmü’l-mütenâsir mine’l-hadisî’l-mütevâtir*, thk. Şeref Hicâzî (Mısır: Dâru’l-Kütübî’s-Selefiyye, ts.), 35.

39 Ebû Tâhir Sadrüddîn Ahmed b. Muhammed es-Silefî, *eş-Tuyûriyyât*, thk. Desmân Yahyâ Me’âli-Abbas Sahr el-Hasan (Riyad: Mektebetü Advâi’s-Selef, 1425/2004), 2/751; Sehâvî, *el-Makâşidü’l-hasene*, 3/495-496.

40 Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Müflih el-Makdisî, *el-Âdâbu’s-şer’iyye* (b.y.: Âlemü’l-Kütüb, ts.), 2/36.

41 Süyûtî, *ed-Dürerü’l-müntehire*, 141.

İbn Ömer rivayetinin Mücâhid (ö. 103/721) varyantının en iyileri (*ecved*) olduğunu vurgular ve sonuçta hasen olduğu kanaatine varır.⁴² Aynı şekilde Irâkî (ö. 806/1403) bazı imamların bir kısım vecihlerini sahih saydıklarını nakleder.⁴³ Yine Ali el-Kârî (ö. 1014/1605) tariklerinin çok ve farklı oluşunun hasen olmasını gerektirdiğini söyler.⁴⁴ Leknevî (ö. 1304/1886) ise ilim ehlinin bu konuda ihtilaf ettiklerini ve çoğunun bu hadisi zayıf, bazılarının hasen saydıklarını, ancak muteber görüşün hasen olduğunu belirtir.⁴⁵ Son olarak da Gumârî farklı vecihleri zikrettikten sonra Zerkeşî'nin, Enes b. Mâlik rivayeti hakkındaki görüşünü destekler. Ayrıca Enes → Zührî (ö. 124/742) isnadının da sahih olduğunu, keza İbn Ömer ve İbn Mes'ûd rivayetlerinde de böylesi şaibesiz senedler bulunduğunu belirttikten sonra hadisin sahih seviyesine yükseldiğini, en azından hasen kategorisinde yer aldığını vurgular.⁴⁶

Hadisin genel manada geçtiği kaynaklar ve sıhhat değeri irdelendikten sonra klasik dönemde İbnü'l-Cevzî ve Süyûtî, modern çağda da Gumârî istisna edilirse ulemanın genel olarak bir kısım tarikleri üzerinden bir yargıya vardıkları söylenebilir. Bu durum, hadis hakkındaki "zayıf" yahut en azından "hasen" hükmünün bir genelleme sonucunda elde edildiğinin göstergesidir. Ancak bu netice, tenkit tekniği ve ilkeleri itibarıyla hadisi zayıf sayanlar açısından bir risk barındırırken, hasen ve sahih sayanların lehine bir vakıya işaret eder. Zira ilke olarak pek çok sahâbî tarafından ve neredeyse aynı lafızla aktarılan bir hadisin bazı rivayetlerinin sıhhat kriterlerine uygun düşmesi, belli şartlar dâhilinde diğerlerindeki zaafı telafi edecek bir takviye unsuru sayılabilmektedir.⁴⁷ Her hâlükârda sıhhatiyle ilgili bu genel değerlendirme sonucunda hangi görüş tercih edilirse edilsin araştırma konusu açısından dikkat çekici husus, hadisin pek çok sahâbî tarafından neredeyse ittifakla "İlim talep etmek her Müslümana farzdır" formuyla nakledilmiş olmasına rağmen yalnızca Ebû Hüreyre ve Enes b. Mâlik rivayetlerinin bazı tariklerinde metnin başına "ilmi Çin'de de olsa talep edin" lafzının ilavesiyle aktarılmış olmasıdır. Bu durum da ziyadeli lafzın bulunduğu rivayetlerin sened ve metin açısından sağlıklı bir analizine katkı sağlayacaktır.

42 Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır ez-Zerkeşî, *et-Tezkire fi'l-ehâdisi'l-müştehire el-Le'âli'l-menşûre fi'l-ehâdisi'l-meşhûre*, thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1406/1986), 42.

43 Ebü'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn el-İrâkî, *Elfiyyetü'l-İrâkî -Şerhu't-Tebşıra ve't-tezkire*, thk. Abdüllatif el-Hümeym- Mâhir Yasin el-Fahl (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1423/2002), 2/74.

44 Ebü'l-Hasen Nürüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî, *Şerhu Müsnedi Ebi Hanîfe*, thk. Şeyh Halîl Muhyiddîn el-Meyyis (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1405/1985), 537.

45 Leknevî, *Zaferü'l-emânî*, 421.

46 Gumârî, *el-Müşhim*, 37-38.

47 bk. İbnü's-Şalâh, *Mukaddime*, 33-34.

2. Ziyadeli Rivayetin Sened ve Metin Analizi

Kaynaklarda ziyadeli rivayetle ilgili olarak genel manada olumsuz tenkitler yer almaktadır. Nitekim Ahmed b. Hanbel’in bu rivayeti işittiğinde sert bir tepki gösterip reddettiği belirtilir.⁴⁸ Bezzâr ve İbn Hibbân (ö. 354/965) da rivayetin batıl ve asılsız olduğunu ifade ederken,⁴⁹ Beyhakî “metni meşhur ancak isnadı zayıf bir hadistir” demiştir.⁵⁰ Öte yandan İbnü’l-Cevzî, rivayeti *el-Mevzûât* isimli eserine almış,⁵¹ İbn Teymiyye ise bunun nebevî bir söz olmadığını vurgulamıştır.⁵²

Bu sıhhat değerlendirmelerinde dikkat edilmesi gereken nokta, rivayetin lafzının bir bütün olarak ele alınmış olması ve herhangi bir metin analizine girmeksizin genel lafzî formu itibarıyla hüküm verilmesidir. Hadis tekniği açısından bu değerlendirme yöntemi doğru olmakla birlikte ilgili rivayetin özel olarak da analiz edilmesi gerekmektedir. Zira iki temel cümleden oluşan rivayetin ilk cümlesinin aksine ikinci cümle birçok sahâbî tarafından farklı tariklerle nakledilmektedir. Bu durumda daha sağlıklı bir metin analizi için ilk cümlelerin ayrıntılı olarak incelenmesi gerekir. Bu kapsamda öncelikle Ebû Hüreyre rivayeti ele alınacaktır.

2.1. Ebû Hüreyre rivayeti

Bu rivayetin en temel özelliği tek bir isnadla nakledilmiş olmasıdır. Enes rivayetin aksine bu durum sened ve metin analizi açısından takibi kolaylaştırıcı bir faktör sayıldığı için öncelikli olarak irdelenmesi daha uygun düşmektedir.

2.1.1. Sened analizi

Ebû Hüreyre’nin ziyade lafzı içeren rivayetin mevcut tek isnadı İbn Adî’nin (ö. 365/975) *el-Kâmil*’inde yer alır. Söz konusu tarik de şu şekildedir: “Muhammed b. Kerrâm → Ahmed b. Abdullah el-Herevî el-Cüveybârî → Fazl b. Musa → Muhammed b. Amr → Ebû Seleme → Ebû Hüreyre → Hz. Peygamber.”⁵³

48 Muvaffakuddîn İbn Kudâme, *el-Müntehab*, 130.

49 Bezzâr, *Müsned*, 1/164; Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Büstî, *Kitâbü’l-mecrûhîn mine’l-muhaddişîn*, thk. Hamdî Abdülmeccid es-Selefi (b.y.: Dâru’s-Sumay’î, 1420/2000), 1/488-489.

50 Beyhakî, *el-Medhal ilâ Kitâbi’s-Süneni’l-Kübrâ*, thk. Muhammed Ziyâüddin el-A’zamî (Küveyt: Dâru’l-Hulefâ li’l-Kitâbi’l-İslâmî, ts.), 3/193.

51 İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzûât*, thk. Abdurrahman Muhammed Osman (Medine: el-Mektebetü’s-Selefiyye, 1386-1388/1966-1968), 1/215-216.

52 Ebü’l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm el-Harrânî-İbn Teymiyye-, *Ehâdîşü’l-kuşşâs*, thk. Muhammed b. Lutfî es-Sabbâğ (Beyrut: el-Mektebü’l-İslâmî, 1988), 82.

53 Bu noktada yine Ebû Hüreyre kanalıyla gelmesine rağmen, metninde Çin kaydının yer aldığı “Nâsîh → Yahya → Ebû Seleme → Ebû Hüreyre → Hz. Peygamber” isnadıyla aktarılan bir rivayet de vardır (bk. Ali el-Kârî, *Şerhu Müsnedi Ebî Hanîfe*, 537). Ancak bu seneddeki Ebû Abdillâh Nâsîh b. Abdillâh/Abdurrahman el-Kûfî et-Temîmî isimli râvinin, “zayıf”, hatta

İbn Adî'nin beyanına göre bu rivayetin senedindeki Settûk adıyla bilinen Ahmed b. Abdullah el-Herevî el-Cüveybârî/el-Cûbârî (ö. 247/861), Cerîr (ö. 170/786) ve Fazl b. Musa (ö. 192/807) gibi kimseler adına uydurduğu hadisleri nakleden biridir. Hatta Kerrâmîye fırkasının kurucusu olan ve bu senedde adı geçen Muhammed b. Kerrâm'ın (ö. 255/869) arzu ve isteği doğrultusunda hadis uydurduğu, İbn Kerrâm'ın da bu uydurmaları kendi kitaplarına ondan aldığı bilinmektedir. Sonuç itibarıyla İbn Adî, bu rivayetin mevcut senedle *bâtıl* olduğunu belirtip Cüveybârî'nin uydurduğu daha pek çok hadis olduğunu, ancak eserinde bunlara yer vermediğini söylemektedir.⁵⁴

İbn Adî gibi diğer hadis tenkit otoritelerinin de Cüveybârî hakkındaki kanaatleri son derece olumsuzdur. Nesâî (ö. 303/915), Dârekutnî (ö. 385/995) Halîfî (ö. 446/1054) onun için “yalancı (*kezzâb*)”, İbn Hibbân “Deccâllerden biridir. İmamların hiçbir surette rivayet etmedikleri binlerce hadisi onlardan rivayet etmiştir”, Hâkim (ö. 405/1014) “aşağılık/pis bir yalancı (*kezzâb habîs*)” ve “amellerin faziletine dair hadis uyduran birisidir, ondan rivayet almak helal değildir” demiştir. Beyhakî de Cüveybârî'nin Hz. Peygamber adına binden fazla hadis uydurduğunu ifade etmiştir.⁵⁵

Bu noktada İbn Adî'nin ‘rivayetin söz konusu senedle *batıl* olduğunu; zira bunu Hasan b. Atiyye'nin (ö. 211/826), Ebû Âtike Tarîf b. Selmân/Süleyman (ö. 141-150/758-767 arası) yoluyla Enes'ten rivayet ettiğini’ vurgulamış olması,⁵⁶ Ebû Hüreyre'den gelen bu rivayetin sıhhat değeri bakımından önem arz eder. Zira rivayetin, hadis ehline maruf ve meşhur olan “Hasan b. Atiyye → Ebû Âtike → Enes b. Mâlik” senedi dışında bir yolla gelmesi ve râvileri arasında da hadis uydurmanın sembolü sayılan Cüveybârî'nin bulunması o rivayete ilgili şüpheleri artırır. Nitekim İbnü'l-Kayserânî (ö. 507/1113) de bu hususa dikkat çekip Cüveybârî'nin bu rivayette hadis hırsızlığı yaptığını

“münkeru'l-hadis” ve “metrûk” olduğu söylenmiştir. bk. Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, nşr. Muhammed Abdülmü'îd Hân (Haydarâbâd-Dekkan: Dâiretü'l-Maarifi'l-Osmâniyye, ts.), 8/122; Ebû Abdîrahmân Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *ed-Đu'afâ' ve'l-metrûkûn*, thk. Muhammed İbrahim Zâyed (Halep: Dâru'l-Va'y, 1396), 100. İbn Hibbân onun metrûk oluşunu gerekçelendirirken bu zâtın aslında salih biri olduğunu ve bu yönünün ağır bastığını, fakat rivayetlerindeki vehmin ciddi boyutlara ulaşması sonucu hadislerinin terk edilmesi gerektiğini belirtir. Çünkü sika râvilerden, güvenilir ve titiz râvilerin marûf rivayetlerine benzemeyen münker hadisler aktarmış ve bu rivayetlerinde tek kalmıştır. bk. İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 2/396-397. Bu itibarla rivayet, Çin kaydının yer almadığı diğer rivayetlere muhalif olmamakla birlikte Nâsîh hakkındaki cerhten dolayı delil alınmaya elverişli gözükmemektedir.

54 Ebû Ahmed Abdullah b. Adî el-Cürçânî, *el-Kâmil fi du'afâ'ir-ricâl*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Mu'avvad (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1997), 1/291-292.

55 İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 1/153-154; Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer ed-Dârekutnî, *ed-Đu'afâ' ve'l-metrûkûn*, thk. Abdurrahîm Muhammed el-Kaşkarî (Medine: Mecelletü'l-Câmi'ati'l-İslâmiyye, 1403-1404), 1/252; Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî İbn Hacer el-Askalânî-, *Lisânü'l-Mizân*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1423/2002), 1/494-495.

56 İbn Adî, *el-Kâmil*, 1/292.

(*sirkatü'l-hadîs*) ve hadisin başına başka bir isnad yerleştirdiğini belirtmektedir.⁵⁷

2.1.2. Metin analizi

Rivayetin metin analizi bağlamında Cüveybârî'nin, mevcut metnin başına düzmece bir isnad yerleştirdiği görülmektedir. Böyle bir yola başvurmamasının gerekçesine dair şunları söylemek mümkündür: Daha önce de belirtildiği gibi Cüveybârî, Kerrâmiyye fırkasının kurucusu Muhammed b. Kerrâm'ın arzu ve isteği doğrultusunda ve amellerin fazileti konusunda hadisler uyduran biridir. Hadis usûlü kitaplarında da Kerrâmiyye fırkasının terğib ve terhibe dair hadis uydurmayı caiz gördüğü ifade edilir.⁵⁸ Bu durumda Cüveybârî, rivayetin özellikle de Çin ile ilgili ziyade lafzının ilme teşvik açısından işlevselliğini dikkate alarak metin hürsüzlüğü yapmış ve ilgisiz bir senedle aktarmış olabilir.

2.2. Enes b. Mâlik rivayeti

Enes b. Mâlik kanalıyla gelen ve metninde “ilmi Çin’de de olsa talep edin” ziyade lafzının bulunmadığı yaklaşık yirmi tarik tespit edilmiştir.⁵⁹ Bunlar: İbrahim et-Teymî (ö. 92/710),⁶⁰ İbrahim en-Nehaî (ö. 96/714),⁶¹ Muhammed b. Sîrîn (ö. 110/729),⁶² Mekhûl (ö. 112/730),⁶³ Abdülvehhâb b. Buht (ö. 113/731),⁶⁴ Katâde,⁶⁵ Sâbit el-Bünânî,⁶⁶ Zübeyr b. el-Hirrî (ö. 121-130/738-747 arası),⁶⁷ Müslim el-A’ver (ö. 131-140/748-757 arası),⁶⁸ İshâk b. Abdullah b. Ebû Talha (ö. 132/749),⁶⁹ Ebû Şeybe Yusuf b. İbrahim el-Cevherî (ö. 141-150/758-767

57 Ebü'l-Fazl İbnü'l-Kayserânî Muhammed b. Tâhir el-Makdisî, *Zahîretü'l-huffâz*, thk. Abdurrahmân el-Ferîvâtî (Riyâd: Dâru's-Selef, 1416/1996), 1/416-417.

58 İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, 100; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, 3/466.

59 Sehâvî, *el-Makâşidü'l-Hasene*, 3/484-493.

60 İbnü'l-Cevzî, *el-İlelü'l-mütenâhiye*, 1/58.

61 Bezzâr, *Müsned*, 15/45.

62 Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût vd. (b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009), “Sünnet”, 17 (İbn Mâce rivayetinin devamında şu bir ziyade vardır: “...İlmi, layık olmayanlara veren kimse, domuzların boynuna mücevher, inci ve altın gerdanlık takan kimse gibidir.”)

63 Taberânî, *Müsnedü's-Şâmiyyîn*, thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1984), 4/304.

64 İbnü'l-Cevzî, *el-İlelü'l-mütenâhiye*, 1/61.

65 Ebû Ya'lâ Ahmed b. Alî el-Mevsîlî, *Müsnedü Ebî Ya'lâ*, thk. Hüseyin Selîm Esed (Dimaşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1404/1984), 5/283.

66 Bezzâr, *Müsned*, 1/164.

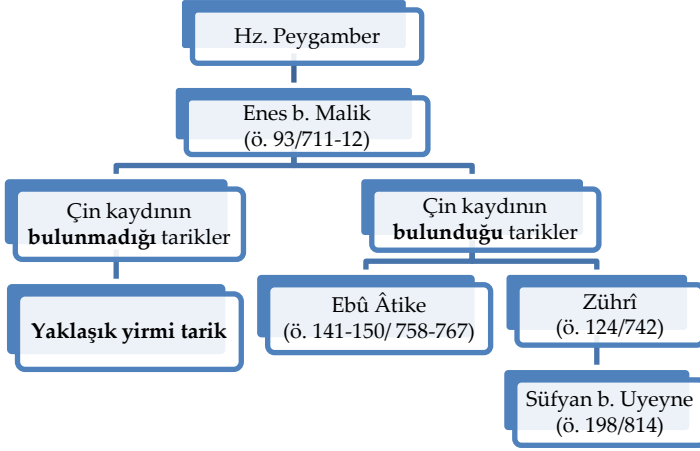
67 İbn Abdülber, *Câmi'*, 1/36. Bu rivayetin lafzı: “İlim talep etmek, her müslümana vaciptir” şeklindedir.

68 İbn Abdülber, *Câmi'*, 1/27.

69 Taberânî, *Müsnedü's-Şâmiyyîn*, 2/202.

arası),⁷⁰ Âsım el-Ahvel (ö. 142/759),⁷¹ Humeyd et-Tavîl (ö. 142/759),⁷² Ebû Hanîfe (ö. 150/767),⁷³ Ziyâd b. Meymûn, Ebû Ammâr veya Ziyâd b. Ebû Ammâr (ö. 151-160/768-776 arası),⁷⁴ el-Müsennâ b. Dînâr (ö. 151-160/768-776 arası),⁷⁵ Yunus b. Yezîd (ö. 159/775) → Zühri⁷⁶ ve Musa b. Câbân (ö.?)'dir.⁷⁷

Buna karşılık ilgili ziyadenin geçtiği ve yine Enes b. Mâlik yoluyla gelen rivayetin ise sadece iki tariki mevcuttur: 1- "Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814) → Zühri" tariki, 2- Ebû Âtike Tarîf b. Selmân/Süleyman tariki.⁷⁸ Bunları bir şema halinde göstermek gerekirse:

70 Ebû'l-Kâsım Abdülmelik b. Muhammed b. Bişrân el-Bağdâdî, *Emâli İbn Bişrân*, nşr. Ebû Abdîrrahmân Âdil b. Yusuf el-Azâzî (Riyad: Dâru'l-Vatan, 1418/1997), 116.

71 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsâf*, 2/289.

72 Silefi, *el-Mecâlisü'l-hamse*, thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âli Selmân (Riyad: Dâru's-Su-mey'î, 1414/1994), 66.

73 İbnü'l-Cevzî, *el-İlelü'l-mütenâhiye*, 1/60.

74 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsâf*, 3/57, 8/347; Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 3/194 (Beyhakî'nin bu rivayetinde: "...Allah, zor durumdaki birinin imdadına yetişmeyi sever" lafzıyla bir ziyade vardır).

75 Ukaylî, *ed-Du'afâ*, 4/249.

76 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsâf*, 8/195.

77 İbnü'l-Cevzî, *el-İlelü'l-mütenâhiye*, 1/61.

78 İbâziyye fırkasının temel kaynağı sayılan ve Rebî' b. Habîb'e (ö. 170/786) nispet edilen *Müsned*'inde Enes'ten Câbir b. Zeyd (ö. 93/711-712) isnadıyla gelen üçüncü bir tarikten bahsedilmişse de (bk. Ebû Ya'kûb Yûsuf b. İbrâhîm el-Vercelânî, *Kitâbü't-Tertîb fi's-şahîh min hadîsi'r-Resûl*, nşr. Nureddîn Abdullâh b. Humeyd es-Sâlimî (Maskat/Umân: Mektebetü Maskat, 1424/2003), 33) Rebî'nin vefât tarihi ile *Müsned*'ini yeniden düzenleyen Vercelânî'nin (ö. 570/1175) vefât tarihleri arasında ciddi bir zaman farkının olması, dolayısıyla kitabın müellifine kadar uzanan bir isnadının bulunmaması, eserin güvenilir bir el yazmasının olmayışı, "Rebî → Ebû Ubeyde → Câbir b. Zeyd" senedinde inkita olması, eserin rivayet sırasında ortaya çıkmayışı ve kadim İbâzîlerin bu eserdeki hadislerle amel etmeyişleri gibi gerekçelerle eser ve rivayetleri hakkında ciddi tenkitler öne sürülmüştür. bk. Sa'd b. Abdullah b. Abdülazîz Âli Humeyd, "Müsnedü'r-Rebî b. el-Habîb el-İbâzî -Dirâse nakdiyye-", *Mecelletü Câmi'ati Ümmi'l-kurâ li ulûmi's-şer'ati ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye* 47, (1430), 248-300. Bu sebeple burada Enes b. Mâlik'ten gelen ayrı bir tarik olarak ele alınmasına gerek olmadığı kanaatindeyiz.

2.2.1. Zührî tariki

İbn Abdülber’in naklettiği “Ahmed b. Abdullah → Mesleme b. el-Kâsım → Ya’kûb b. İshak b. İbrahim el-Askalânî → Ubeydullah⁷⁹ b. Muhammed el-Firyâbî → Süfyân b. Uyeyne → Zührî → Enes b. Mâlik → Hz. Peygamber”⁸⁰ tarikindeki Ya’kûb b. İshâk’ın (ö. 320/932 sonrası) yalancı biri olduğu belirtilmektedir.⁸¹ Senedde adı geçen Mesleme b. el-Kâsım (ö. 353/964), kendisinden rivayette bulunduğu bu zat hakkında ihtilaf edildiğini, kimileri tarafından zayıf, kimileri tarafından sika sayıldığını, ancak kendisine göre sâlih ve câizü’l-hadîs biri olduğunu ifade etmektedir.⁸² Kaynaklarda Ya’kûb b. İshak hakkında bu iki görüşten başka bir kayıt tespit edilememiştir. Ancak bu râvinin yer aldığı başka rivayetlerle ilgili değerlendirmeler, hakkında bir yargıya varma konusunda yardımcı olabilir. Nitekim bunlardan birinde İbn Abdülber, yine “Ahmed b. Abdullah → Mesleme b. el-Kâsım → Ya’kûb b. İshâk b. İbrahim b. Yezîd b. Hacer el-Askalânî → Humeyd b. Mahled b. Zencûye → Yahya b. Abdullah b. Bükeyr → Mâlik b. Enes → Nâfi’ → İbn Ömer” senediyle, Allah Resûlü’nün “Kim ümmetim için, onlara aktarmak üzere sünnetten kırk hadis ezberlerse ben ona kıyamet günü şefaatçi veya şahit olurum” hadisini nakledip şu değerlendirmeyi yapar: “Bu hadisin getirdiği en iyi sened budur. Ancak Mâlik’in hadisi olarak mahfûz ve ma’rûf değildir. Dolayısıyla bu hadisi Mâlik’ten nakleden kimse, onun hakkında hata etmiş ve rivayeti olmayan bir hadisi ona izafe etmiştir.”⁸³ İbn Hacer (ö. 852/1448) ise İbn Abdülber’in değerlendirmesini aktardıktan sonra bu senedde durumuna bakılması gereken kişinin sadece Ya’kûb b. İshak olduğunu söyler ve Mesleme b. el-Kâsım’ın onun hakkındaki görüşünü aktarır. Ardından da Ya’kûb b. İshak için “görünen o ki bu zat, bir hadisi başka bir hadisle karıştırmıştır.” der.⁸⁴

79 Bu isim Süyûtî’nin *Leâli* adlı eserinde İbn Abdülber’den naklen bu şekilde kaydedilmiş olmasına rağmen İbn Abdülber’in *Câmi*’inde eserin muhakkiki tarafından basılı nüshaya Yusuf olarak geçirilmiştir. bk. *el-Le’âli’l-maşnû’a fi’l-ehâdisi’l-mevzû’a*, thk. Ebû Abdurrahmân Salâh b. Muhammed (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1417/1996), 1/175. Muhakkik, iki nüshada yer alan Yusuf isminin doğru olup tek bir nüshada geçen Ubeyd isminin ise yanlış olduğunu belirtmiş, ancak tercih gerekçesini açıklamamıştır. Oysa biyografi eserlerinde Süfyân b. Uyeyne’den rivayet alan kişinin Ubeydullah b. Muhammed el-Firyâbî olduğu ve *müstakimü’l-hadis* sayıldığı belirtilmektedir (bk. Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed İbn Ebû Hâtim er-Râzî, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, thk. Meclisü Dâireti’l-Maarifi’l-Osmâniyye [Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 1371/1952], 7/335; İbn Hibbân, *es-Sikât*, nşr. Muhammed Abdülmü’îd Hân [Haydarâbâd/Dekkan: Dâiretü’l-Maarifi’l-Osmâniyye, 1393/1973], 8/406). Yusuf b. Muhammed el-Firyâbî adında bir râviyi ise kaynaklarda tespit edemedik.

80 İbn Abdülber, *Câmi*’, 1/37.

81 İbn Hacer, *Lisânü’l-Mizân*, 8/525.

82 İbn Hacer, *Lisânü’l-Mizân*, 8/526.

83 İbn Abdülber, *Câmi*’, 1/193.

84 İbn Hacer, *el-İmtâ’ bi’l-erba’ini’l-mütebâiyeti’s-semâ’*, thk. Muhammed Hasan İsmail (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1418/1997), 68.

İbn Hacer'in burada sadece Ya'kûb üzerinde durmayı tercih etmesi, hakkındaki şüpheleri artıran bir yaklaşım sayılır.

Kanaatimizce benzer bir sorun, konumuz olan rivayet için de söz konusudur. Nitekim yine Zührî tarihiyle gelen başka bir rivayette sadece "ilim talep etmek her Müslümana farzdır" lafzının yer aldığı ancak "ilmi Çin'de de olsa talep edin" ibaresinin hiçbir surette geçmediği görülmektedir. Söz konusu tarik Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-evsat*'ında Musa b. Sehl → Ebû Taki Hişâm b. Abdülmelik → Muâfâ b. İmrân et-Tücîbî → İsmail b. Ayyâş → Yunus b. Yezîd el-Eylî → Zührî → Enes b. Mâlik isnadıyla Hz. Peygamber'e ulaşmaktadır.⁸⁵ İbnü'l-Cevzî, bu seneddeki râvilerden İsmail b. Ayyâş'ın zayıf olduğunu iddia etmişse de⁸⁶ münekkitler genelde onun Şamlılardan naklettiği rivayetlerinin sahih, başkalarından naklettiklerinin ise sorunlu olduğunu belirtmişlerdir.⁸⁷ Seneddeki diğer râviler ise sika kimselerdir.⁸⁸ Üstelik bu senedle gelen rivayet, metni itibarıyla daha önce zikrettiğimiz sayıca daha fazla olan sahâbîler kanalıyla nakledilen metinle ve bizatihi Enes yoluyla gelen daha başka tariklerin metniyle aynıdır.⁸⁹

Sonuç olarak Taberânî'de "Yunus b. Yezîd → Zührî → Enes" kanalıyla gelen bu rivayet, İbn Abdülber'in eserindeki "Ya'kûb b. İshak b. İbrahim el-Askalânî → Ubeydullah b. Muhammed el-Firyâbî → Süfyân b. Uyeyne → Zührî → Enes" tarihiyle gelen rivayetten hem sened hem de metin itibarıyla daha tercihe şayandır.

2.2.2. Ebû Âtike Tarîf b. Selmân/Süleyman tariki

"İlmi Çin'de de olsa talep edin. Çünkü ilim talep etmek her Müslümana farzdır" lafzıyla nakledilen rivayetin en meşhur tariki Ebû Âtike Tarîf b. Selmân/Süleyman (veya Selmân b. Tarîf) yoluyla gelenidir.⁹⁰ Bunun da Hammâd b. Hâlid el-Hayyât ve Hasan b. Atiyye olmak üzere iki farklı isnadı vardır.

85 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 8/195.

86 İbnü'l-Cevzî, *el-İlelü'l-mütenâhiye*, 1/59, 64. İbnü'l-Cevzî'nin bu tariki bu eserine alma gerekçesi de kanaatimizce sadece İsmail b. Ayyâş'ı zayıf saymasıdır. Zira bu tarikle ilgili olarak bunun dışında bir gerekçe göstermez.

87 Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1382/1963), 1/241.

88 Yunus b. Yezîd el-Eylî (bk. Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, thk. Şuayb el-Arnaût vd. [b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985], 6/298-300); el-Muâfâ b. İmrân ve Hişâm b. Abdülmelik (bk. a.mlf., *Siyer*, 9/ 87, 12/303); Ebû İmrân Musa b. Sehl el-Cevnî (bk. Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf [b.y.: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2003], 7/127).

89 Hatta bu tariklerden yine mezkûr şaibeli râvi Ya'kûb b. İshak b. İbrahim el-Askalânî'nin "Revvâd b. el-Cerrâh → Abdülkuddûs el-Vuhâzî → Hammâd → İbrahim (en-Nehâî) → Enes b. Mâlik" isnadıyla naklettiği rivayette sadece "ilim talep etmek her müslümana farzdır" lafzı geçer (İbn Abdülber, *Câmi'*, 1/33).

90 Ukaylî, *ed-Du'afâ'*, 2/230.

2.2.2.1. Hammâd b. Hâlid el-Hayyât isnadı

Bu isnadla geldiği halde içerisinde Çin ile ilgili ziyadenin bulunduğu tariklerin yanı sıra yer almadığı vecihler de mevcuttur. Bu husus, sened ve metin itibarıyla ayrı başlıklar altında analiz edilecektir.

2.2.2.1.1. Sened analizi

İlk olarak Ukaylî’nin *Du’afâ*’sında “Ca’fer b. Muhammed ez-Za’ferânî → Ahmed b. Ebû Süreyc (es-Sabbâh) → Hammâd b. Hâlid el-Hayyât → Ebû Âtike Tarîf b. Selmân → Enes b. Mâlik → Hz. Peygamber” isnadıyla tespit edilen bu tarikteki⁹¹ Ebû Abdullah Hammâd b. Hâlid el-Hayyât el-Kureşî (ö. 201-210/816-825 arası) Basralıdır. Ümmî bir zât olarak bilinmesine rağmen sika ve sâlihu’l-hadîs biridir. Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Maîn (ö. 233/848) ve Iraklıların kendisinden rivayette buldukları belirtilir. Ayrıca o, Müslim (ö. 261/875) Ebû Dâvûd (ö. 275/889) ve Tirmizî’nin (ö. 279/892) râvileri arasında yer alır.⁹²

2.2.2.1.2. Metin analizi

Rivayet metniyle alakalı en dikkat çekici yaklaşımlardan biri İbn Adî’ye aittir. Zira “Çin’de de olsa” ibaresini Hasan b. Atiyye dışında Ebû Âtike’den rivayet eden başka birini bilmediğini belirtmektedir.⁹³ Hâkim en-Nîsâbûrî de Hasan b. Atiyye’nin bu rivayette teferüd ettiğini vurgular.⁹⁴ Bu bağlamda Buhârî’nin (ö. 256/870) *et-Târîhu’l-kebîr*’inde, yine Ukaylî’nin senedindeki Ahmed b. Ebû Süreyc (ö. 241-250/855-864) yoluyla gelen rivayette Hammâd’ın Ebû Âtike’den, onun da Enes’ten işittiği lafzın sadece “ilim talebi (her Müslümana) farzdır” şeklinde aktarılmış olması da bu yargıyı destekleyen bir delil olarak görülebilir.⁹⁵ Dûlâbî’nin (ö. 310/922) *el-Künâ*’sındaki bir rivayet de bu meseleye dair daha fazla ayrıntı içerdiği için önem arz eder. *el-Künâ*’da “Ebû Abdurrahman en-Nesâî → Ali b. el-Hasan b. el-Hüseyn” senediyle gelen bu rivayete göre Hammâd b. Hâlid şöyle demektedir: “Ebû Âtike Tarîf b. Süleyman adı verilen, 104 yaşına basmış bir hocaya ‘Belki de akıl ve şuurun karışık bozulmuştur (*ihtilât*) ha?’ diye sordum. O da ‘Evet, öyle!’ dedi. Bunun üzerine ‘Peki, sen Enes b. Mâlik’ten ‘İlim talep etmek her Müslümana farzdır’ hadisini işittin mi? diye sorunca ‘Evet’ cevabını verdi.”⁹⁶ Dûlâbî’nin bu rivayetinde, Buhârî’nin *et-Târîhu’l-kebîr*’deki rivayetinde olduğu gibi “ilmi Çin’de de

91 Ukaylî, *ed-Du’afâ*, 2/230.

92 İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, 3/136.

93 İbn Adî, *el-Kâmil*, 5/188.

94 İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzû’ât*, 1/215.

95 Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 357.

96 Ebû Bîşr Muhammed b. Ahmed ed-Dûlâbî, *el-Künâ ve’l-esmâ*, thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1421/2000), 2/707.

olsa talep edin” kaydının bulunmaması, İbn Adî ve Hâkim’in değerlendirmeleri açısından önemlidir. Ancak Dûlâbî rivayeti, Hammâd b. Hâlid’in bu hadisi Ebû Âtike’den, ihtilât ihtimali bulunan ileri bir yaşında almış olduğunu da gösterir. Zira kullandığı ifade, onu ilk defa o yaşta tanıdığının bir göstergesidir. Bu durumda iki ihtimal söz konusu olabilir:

1- Hammâd, rivayetin özü sayılabilecek bir kısmını sormuş, Ebû Âtike de ona kısaca karşılık vermiş ve Çin ile ilgili kısmı ayrıca hatırlatma ihtiyacı hissetmemiştir. Zira rivayetin o kısmının Ebû Âtike kanalıyla geldiği zaten herkesçe bilinmektedir.

2- Ebû Âtike Çin ile ilgili ilave kaydına değinmemiştir; çünkü ileri yaşından kaynaklanan bir ihtilât sebebiyle rivayetin hatırlayabildiği kısmını aktarmıştır. Bu durumda ‘Çin ile alakalı ilave kaydın kim tarafından Hammâd rivayetin metnine eklendiği’ sorusu gündeme gelir. Tespitimize göre Hammâd’dan bu rivayeti alan iki râvi vardır. Bunların biri Ali b. el-Hasan b. el-Hüseyn, diğeri ise Ahmed b. Ebû Süreyc. Ali b. el-Hasan tarikinde Çin’e dair kayıt yer almaz. Ahmed b. Ebû Süreyc tarikinin ise Buhârî’nin *et-Târîhu’l-kebîr*’inde geçen lafzında Çin’e dair ilgili kayıt bulunmazken Ukaylî’nin *Duaîfâ*’sında ilgili lafız mevcuttur. Ancak Ahmed b. Ebû Süreyc tarikinin *et-Târîhu’l-kebîr*’deki versiyonunun farkı, doğrudan Buhârî’nin Ahmed’den naklettiği bir tarik olmasıdır. Zira Ahmed b. Ebû Süreyc, Buhârî’nin aynı zamanda *Sahih*’indeki hocalarındandır.⁹⁷ Dolayısıyla ilave kayıt Ahmed b. Ebû Süreyc’den sonraki biri tarafından yapılmış olmalıdır. Bu kişi de Ukaylî’nin senedindeki Ebû Yahya Ca’fer b. Muhammed b. el-Hasan b. Ziyâd ez-Za’ferânî (ö. 279/892) olabilir. Kaynaklarda bu râvinin Rey ahalisinden sika ve sadûk biri olduğu, Bağdat’a gelip hadisle iştiğal ettiği ve tefsir ilminde üstat sayıldığı belirtilir.⁹⁸ Her ne kadar sika ve sadûk biriyse de rivayetin Hasan b. Atiyye tarikiyle ulaştığı şöhreti görmesi sebebiyle Çin ile ilgili kaydın kendi tarikinde bulunmamasının, bu kayıtla meşhur olmuş bir rivayete muhalefet sayılabileceğini düşünerek söz konusu kaydı metne ekleyip öylece nakletmiş olabilir. Zira bu râvi ile Hasan b. Atiyye ve Ebû Âtike, birbirine yakın ilim havzalarında (Bağdat, Basra ve Kûfe) yaşamışlardır. Bu ihtimaller arasından sağlıklı bir sonuca varabilmek için Hasan b. Atiyye kanalıyla gelen rivayet daha yakından incelenmelidir.

2.2.2.2. Hasan b. Atiyye isnadı

Hassân b. Atiyye isnadıyla aktarılan bütün tariklerde, Hammâd b. Hâlid’in isnadıyla gelen tarikten farklı olarak ilgili Çin ziyadesinin istisnasız bir şekilde yer aldığı görülmektedir. Bu noktada söz konusu ziyadenin kimden

97 Buhârî, “Hayz”, 29, “Meğâzî”, 18, “Tevhid”, 50.

98 Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 6/531.

kaynaklanmış olabileceğini tespিতে yönelik olarak öncelikle sened, ardından da genel manada bir metin analizini yapmak gerekmektedir.

2.2.2.2.1. Sened analizi

Ebû Ali Hasan b. Atiyye b. Necîh el-Kuraşî el-Bezzâz, Kûfeli bir râvidir. Tirmizî’de oruçlunun sürme çekmesi konusunda “Ebû Âtike → Enes” kanalıyla naklettiği tek bir rivayeti mevcuttur.⁹⁹ Ebû Hâtim ve Ebû Zür’a’nın kendisinden rivayette buldukları, Ebû Hâtim’in de *sadûk* dediği biridir.¹⁰⁰ “Hasan b. Atiyye → Ebû Âtike → Enes b. Mâlik” isnadı, “İlmi Çin’de bile olsa talep edin” kaydının yer aldığı en meşhur tariktir. Nitekim tespitlerimize göre hadisi Hasan b. Atiyye’den Abbâs b. İsmail b. Hammâd el-Bağdâdî (ö.?),¹⁰¹ Ebû’l-Abbâs el-Mukanna’î (ö.?),¹⁰² İbrahim b. Mes’ûd el-Hemezânî (ö. 261-270/874-883 arası),¹⁰³ Ca’fer b. Âmir el-Askerî (ö. 277/890),¹⁰⁴ Hasan b. Ali b. Affân el-Âmirî (ö. 270/883),¹⁰⁵ Muhammed b. Gâlib b. Harb et-Temtâm (ö. 283/896),¹⁰⁶ Ca’fer b. Hâşim (ö.?),¹⁰⁷ Abbâs b. Ebû Tâlib (ö. 258/871),¹⁰⁸ Ebû Bekir el-A’yen (ö. 240/854),¹⁰⁹ Muhammed b. el-Hasan b. Atiyye (ö.?),¹¹⁰ Hasan b. Allân (ö.?) ve Abbâs (b. Muhammed b. Hâtim) ed-Dûrî (ö. 271/884)¹¹¹ gibi en az on kadar talebesi nakletmiş ve hadis şöhret kazanmıştır. Dikkat edilirse incelenen rivayetin şu ana kadarki tarikleri içerisinde ne Ebû Hüreyre rivayetinde ne Enes b. Malik’in talebelerinden “Zührî → Süf-yân b. Uyeyne” isnadı ile “Ebû Âtike → Hammâd b. Hâlid” isnadı arasında bu derece maruf ve meşhur olmuş başka bir tarik bulunmamaktadır.

99 Tirmizî, “Savm”, 30. Tirmizî bu rivayetteki Ebû Âtike’nin zayıf sayıldığını belirtirken Hasan b. Atiyye hakkında herhangi bir görüş serdetmez.

100 İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, 3/27.

101 İbn Adî, *el-Kâmil*, 5/188.

102 Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh el-İsfahânî, *Târîhu İşbahân -Aḥbâru İşbahân-*, thk. Seyyid Kûsrevî Hasan (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1410/1990), 2/124.

103 Beyhakî, *el-Medḥal*, 241.

104 Beyhakî, *Şu’abü’l-îmân*, 3/193.

105 Hatîb el-Bağdâdî, *er-Rihle*, 72. Hatîb el-Bağdâdî, bunun dışında yine Hasan b. Atiyye yoluyla gelen iki kanal daha zikretmektedir (bk. *er-Rihle*, 75-76).

106 İbn Abdülber, *Câmi’*, 1/30.

107 Hatîb el-Bağdâdî, *er-Rihle*, 75.

108 Hatîb el-Bağdâdî, *er-Rihle*, 76.

109 Hatîb el-Bağdâdî, *er-Rihle*, 76.

110 Ebû’l-Kâsım Abdülkerim b. Muhammed er-Râfiî el-Kazvînî, *et-Tedvîn fi aḥbâri Kazvîn*, thk. Azîzullâh el-Utâridî (b.y.: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1408/1987), 1/492.

111 İbn Abdülber, *Câmi’*, 1/28. İbn Abdülber, bu rivayetin sonunda şöyle bir ziyade olduğunu da belirtir: “...Kuşkusuz melekler, ilim talebesinin, talip olduğu şeyden hoşnut oldukları için kanatlarını onun üzerine gererler.”

2.2.2.2.2. Metin analizi

Buraya kadar serdedilen görüş ve gerekçeler çerçevesinde Enes b. Malik'ten gelen "İlim talep etmek her Müslümana farzdır" hadisinin rivayetleri arasında yer alan "İlmi Çin'de de olsa talep edin" ziyadesinin, ilk olarak hangi râvî tarafından rivayet edildiği, diğer bir ifadeyle bu kaydın geçtiği rivayetin bütün tariklerinin birleştiği (*medâr*) râvînin kim olduğu hakkında iki ihtimal öne sürülebilir:

1-Çin kaydının yer aldığı rivayetin *medâr* râvîsi, Ebû Âtike'nin talebesi Hasan b. Atiyye olabilir. Nitekim daha önce değindiğimiz gibi İbn Adî ve Hatîb el-Bağdâdî, Hasan b. Atiyye dışında bu rivayeti Ebû Âtike'den nakleden başka birini bilmediklerini ifade etmişler,¹¹² Hâkim de Hasan b. Atiyye'nin bu rivayetinde tek kaldığını öne sürmüştür.¹¹³ Ancak gerek Hasan b. Atiyye'nin *sadûk* bir râvî olması, gerekse kendisinden rivayette bulunan ondan fazla talebesinin tariklerinin istisnasız hepsinde "İlmi Çin'de de olsa talep edin" kaydının bulunması onun *medâr* râvî olma ihtimalini zayıflatır. Eğer Hasan b. Atiyye, rivayetini bazen Çin kaydıyla bazen de bu kayıt olmaksızın talebesine aktarmış olsaydı o zaman Çin kaydının kaynağının Hasan b. Atiyye olduğu düşünülebilirdi. Üstelik bu çelişkili tutumundan dolayı *sadûk* değil, *münkeru'l-hadîs* veya *metrûkü'l-hadîs* sayılması gerekirdi. Dolayısıyla görünen o ki Hasan b. Atiyye, bu rivayeti hocası Ebû Âtike'den hangi lafızla almışsa, aynı şekilde talebesine aktarmıştır. Bu durumda ikinci ihtimal ağırlık kazanmaktadır.

2-Medâr râvî, Ebû Âtike Tarîf b. Selmân olabilir. Ukaylî'nin rivayetteki "Çin'de bile olsa" ibaresinin sadece Ebû Âtike yoluyla bilindiğini vurgulaması da bunun bir göstergesi sayılır.¹¹⁴ Keza diğer münekkitlerin Ebû Âtike hakkındaki değerlendirmeleri de ilgili ibarenin ona aidiyeti konusundaki ihtimalleri artırmaktadır. Nitekim Irak ahalisinden Kûfeli (veya Basralı)¹¹⁵ bir muhaddis olan Ebû Âtike hakkında Buhârî, Ebû Hâtim er-Râzî (ö. 277/890), Nesâî, Ukaylî (ö. 322/933), İbn Hibbân ve İbn Adî gibi münekkitler "münkeru'l-hadîs, zâhibü'l-hadîs, metrûkü'l-hadîs, leyse bi-sika" gibi cerh ifadeleri kullanmış, Yahya b. Mâin ise onu tanımadığını söylemiş,¹¹⁶ Bezzâr da "Kim

112 İbn Adî, *el-Kâmil*, 5/188; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1422/2002), 10/497.

113 İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 1/215. İbnü'l-Cevzî, Hâkim'in bu görüşünün bir tahrif olduğunu belirterek buna delil olarak Hammâd b. Hâlid el-Hayyât rivayetini zikretse de Hammâd rivayetindeki Çin kaydı konusu daha önce ayrıntısıyla incelenmişti.

114 Ukaylî, *ed-Du'afâ*, 2/230.

115 Dârekutnî, *ed-Du'afâ*, 2/159; İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ ve'l-metrûkûn* thk. Abdullâh el-Kâdî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1406), 2/63.

116 Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 4/357-358; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4/494; Ukaylî, *ed-Du'afâ*, 2/230; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 1/488; İbn Adî, *el-Kâmil*, 5/188.

ve nereli olduğu bilinmeyen biridir” demiştir.¹¹⁷ Hatta İbn Hibbân, Ebû Âtike’nin Enes b. Malik’ten rivayette bulunmuş olmasını bile şüpheyle karşılar. Zira Enes’ten, onun hadislerine benzemeyen hadisler rivayet ettiğini, hatta belki de ona ait olmayan hadisleri rivayet etmiş olabileceğini belirtir.¹¹⁸ Müslim ise onun Enes’ten hadis işittiğini açıkça ifade eder.¹¹⁹ Ebû Âtike hakkındaki bu ağır cerh ifadeleri, ilgili ilavenin metne Ebû Âtike tarafından eklendiğini düşündürür. Zira İbn Hibbân’ın tenkidine göre o Enes’in hadislerine benzemeyen rivayetler nakleden biridir. Üstelik bu rivayetiyle, sadece Enes’in değil, bu hususta daha önce bahsi geçen sahâbîler kanalıyla gelen rivayetlerin lafızlarına da *muhalefet* etmektedir. Hatta Ebû Âtike’den bu rivayeti alan iki talebesinden biri olan Hammâd b. Hâlid isnadıyla gelen tarikte Çin kaydının varlığı tartışmalı iken,¹²⁰ Hasan b. Atiyye’nin tarihinde ilgili kayıt kesin olarak mevcuttur. Buna göre Ebû Âtike, diğer rivayetlerin lafzına muhalefeti bir yana, kendi talebesine aktardığı lafzında bile ittifak sağlayamamış; birinde Çin kaydı yer alırken, diğerinde geçmemiştir. Zaten rivayetin naklindeki bu tutarsızlığından dolayı hakkında “münker” ve “metruk” gibi ağır cerh lafızları kullanılmış olmalıdır.

Bu noktada mezkûr ziyadenin rivayete nasıl girdiği konusunda ise bir *idrâc* ihtimalinden bahsedilebilir. Şöyle ki; Ebû Âtike, aralarında Enes b. Mâlik’in de bulunduğu pek çok sahâbîden rivayet edilmiş olan “İlim talep etmek her Müslümana farzdır” hadisini tahdîs ettiği ve muhtemelen Hasan b. Atiyye’nin bulunduğu bir mecliste,¹²¹ hadis de işaret ettiği mana doğrultusunda, tahdîs öncesi bir giriş cümlesi olmak üzere ilmin önemini ve bunun için gerekirse çok uzak diyarlara seyahatler edilebileceğini vurgulamak istemiş ve o dönem için yaygın hale gelen “Çin’de de olsa” kalıbını kullanmış olabilir. Bu bağlamda Endülüs emiri şair Ebû’l-Hattâr Hüsâm b. Dırâr el-Kelbî’nin (ö. 130/748) “Allah, benim malım ve evladım hakkında ne takdir buyurmuşsa, Çin’de de olsam mutlaka gelip beni bulur”¹²² şeklindeki beyitleri ve Şâfiî’nin (ö. 204/820) talebesi Rebî’ b. Süleyman’a hitaben “Rebî! İlmi

117 Bezzâr, *Müsned*, 1/164.

118 İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 1/488.

119 Müslim, *el-Künâ ve’l-esmâ’*, thk. Abdürrahîm Muhammed Ahmed el-Kaşkarî (Medine: İmâdetü’l-bahsî’l-ilmî bi’l-Câmi’ati’l-İslâmiyye, 1404/1984), 1/660.

120 Buhârî, *et-Târîhu’l-kebir*, 4/357; Dûlâbî, *el-Künâ*, 2/707. Hammâd kanalının incelendiği kısımda bu hususla ilgili ayrıntılar ele alınmış ve Çin kaydının Hammâd’dan sonraki dönemde rivayete ilave edilmiş olabileceği belirtilmiştir.

121 Bu meclis, Ebû Âtike’nin diğer talebesi Hammâd b. Hâlid’in bulunmadığı bir meclis olmalıdır. Zira Hammâd’ın Ebû Âtike ile daha geç bir dönemde tanışıp ondan bu rivayeti aldığına ve o rivayette de Çin kaydının bulunmadığına dair yorum ve izah daha önce geçmişti.

122 Ebû Abdillâh İbnü’l-Ebbâr Muhammed b. Abdillâh el-Kudâî, *el-Hulletü’s-siyerâ*, thk. Hüseyin Mü’nis (Kahire: Dâru’l-Maarif, 1985), 66.

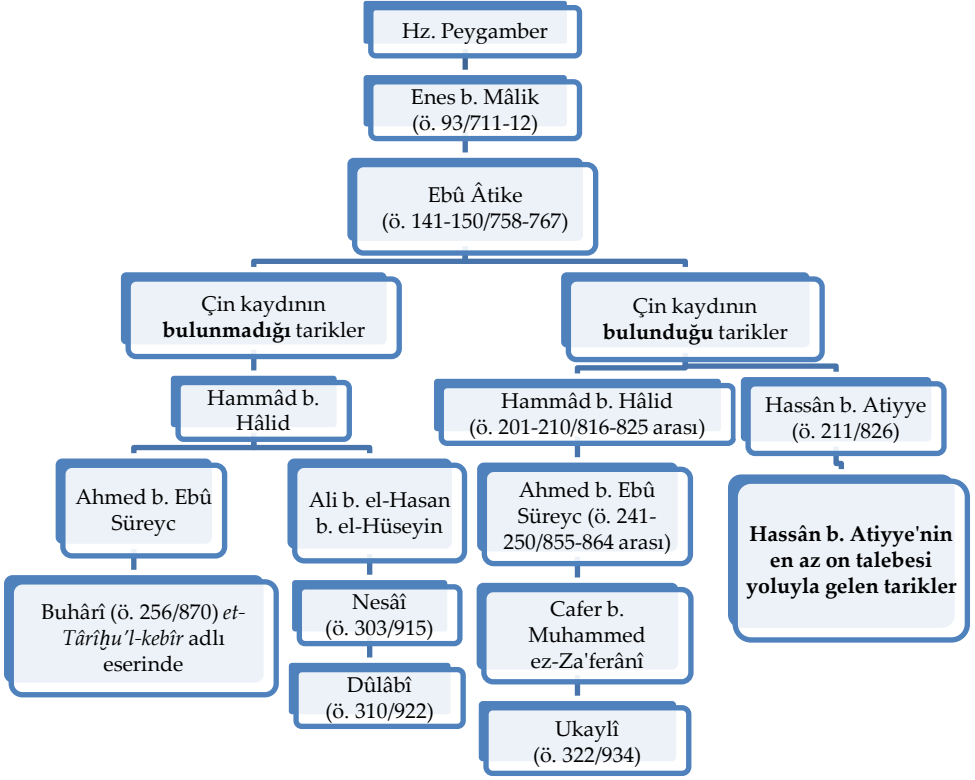
Çin’de de olsa talep et”¹²³ demesi, o dönemlerde bu cümlelerin yaygın olarak kullanıldığının bir göstergesidir. Bu durumda Ebû Âtike’nin talebesi Hasan b. Atiyye de bu klişe cümleyi, ilgili hadisin bir parçası zannederek rivayetin başında nakletmiş olmalıdır. Nitekim Hasan b. Atiyye’nin talebelerinin tamamının ilgili rivayeti Çin kaydıyla aktarmış olmaları da bunun göstergesidir. Buna göre rivayetdeki “İlmi Çin’de de olsa talep edin” lafzı hadis ilmindeki teknik ifadesiyle *müddrec* bir lafız sayılabilir. Kaynaklarda buna benzer idrâc örneklerine rastlamak mümkündür.¹²⁴

Son olarak Çin ile ilgili ilave kaydın, “ilim talep etmek her Müslümana farzdır” hadisinin aslî metnine ait olmadığı ve bir râvi tasarrufunun sonucu olduğu söylenebilir.

Ebû Âtike tarikini Çin kaydının bulunup bulunmamasına göre bir şema halinde şu şekilde göstermek mümkündür:

123 Beyhakî, *Menâkıbu’ş-Şâfiî*, thk. es-Seyyid Ahmed Sakr (Kahire: Mektebetü Dâri’t-Türâs, 1390/1970), 2/138. Ayrıca o dönemlerde bu klişenin geçtiği şiir ve nesir örnekleri için bk. Ebû Osmân Amr b. Bahr el-Câhiz, *Kitâbü’l-Ḥayevân* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1424), 7/98; Ebû’l-Hasen Alî b. Abdilazîz el-Cürcânî, *el-Vesâta beyne’l-Mütenebbî ve ḥuşûmih*, thk. Muhammed Ebû’l-Fazl İbrâhîm- Ali Muhammed el-Becâvî (b.y.: Matbaatü İsa el-Bâbî el-Halebî ve şerikâhü, ts.), 315.

124 Bu kapsamdaki örneklerden biri de şöyledir: İsmâil b. Muhammed et-Talhî → Sâbit b. Mûsâ Ebû Yezîd → Şerîk → el-A’meş → Ebû Süfyân → Câbir isnadıyla gelen bir rivayette Hz. Peygamber’in: “Kimin gece namazı çok olursa, gündüz yüzü güzelleşir, parlar” buyurduğu nakledilir (bk. İbn Mâce, “İkâmetü’s-salât”, 174). Oysa gerçekte bu söz Hz. Peygamber’e değil, hadisin râvilerinden Şerîk’e aittir. Zira Şerîk, hadis meclisinde talebesine “Şeytan birinizin ense köküne üç düğüm atar...” (bk. Buhârî, “Teheccüd”, 12; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 22/283-284) rivayetini imlâ ettirdiği bir sırada içeriye Sâbit b. Mûsâ girer. Şerik de Sâbit’in gece namazlarını kıldığını bildiği için âbid ve zâhidliğini övmek maksadıyla söz konusu cümleyi söyler. Ancak Sâbit bu cümleyi, asıl hadisin metnine ait olduğu zannıyla Hz. Peygamber’e izafe ederek aktarır. Böylece Şerîk’in kendisi hakkındaki övgü dolu latifesini merfu rivayete idrâc etmiş olur (bk. İbn Adî, *el-Kâmil*, 2/304-305; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 1/239-240; Süyûtî, *Tedribu’r-râvî*, 3/484-486).

Sonuç

“İlmi Çin’de de olsa talep ediniz. Çünkü ilim talep etmek her Müslümana farzdır” rivayeti, aslı itibarıyla “İlim talep etmek her Müslümana farzdır” lafzıyla nakledilen hadisin başına Çin ile ilgili kaydın ilave edildiği bir versiyondur. Sadece “İlim talep etmek her Müslümana farzdır” lafzının yer aldığı hadis ise yaklaşık oniki sahâbî kanalıyla nakledilmiş olmasına rağmen sıhhati tartışılmıştır. Genellikle ilk dönem tenkit otoriteleri zayıf olduğunu belirtirken, daha sonraki otoriteler bazı tariklerinin sahihliğini gerekçe göstererek hasen seviyesine yükselebileceğini ifade etmişlerdir. Buna karşılık Çin ile ilgili ziyade, yalnızca Ebû Hüreyre rivayeti ile Enes b. Mâlik rivayetinin bazı tariklerinde geçer. Bu da söz konusu rivayetin sıhhat değerine dair önemli bir noktadır.

Öte yandan Ebû Hüreyre rivayetinde hadis uydurmanın sembol isimlerinden biri sayılan Cüveybârî adında bir râvi bulunmaktadır. Onun, Çin kaydının bulunduğu metni hadis hırsızlığı yaparak aldığı ve önüne başka bir sened yerleştirdiği söylenmiştir. Kerrâmiyye fırkasının kurucusu Muhammed b. Kerrâm adına ve daha çok amellerin faziletine dair hadis uydurduğu belirtilen bu şahsın, böyle bir rivayeti kendine mal etme gayretinin sebebi, hadis

usûlü kaynaklarında da geçtiği üzere Kerrâmiyye fırkasının, terğib ve terhîb konularında hadis uydurmayı caiz görmesi olabilir. “İlmi Çin’de de olsa talep edin” lafzının bulunduğu rivayetin ise ilim gibi faziletli bir amele teşvik açısından işlevsel bir yönü vardır. Bu itibarla Cüveybârî’nin bu rivayeti, teknik bakımdan kendisine ait olmasa da amacına uygun olduğu için sirkatü’l-hadis yaparak almış olma ihtimali yüksektir.

Enes rivayeti Çin ile ilgili cümlelerin bulunup bulunmamasına göre iki kategoride ele alınabilir. Çin’e dair ziyadenin hiçbir şekilde yer almadığı tarikler çoğunlukta olup yaklaşık yirmi civarındadır. Çin kaydının yer aldığı vecihlerin sayısı ise biri “Süfyân b. Uyeyne → Zührî → Enes”, diğeri ise Ebû Âtike Tarîf b. Selmân/Süleyman isnadı olmak üzere sadece ikidir. Bunların ilki bir kısım râviler sebebiyle cerh edilmiştir. Ayrıca Zührî dışında Enes’ten rivayette bulunan yaklaşık yirmi talebenin lafzıyla da örtüşmemektedir. Bu bakımdan “Süfyân b. Uyeyne → Zührî → Enes” isnadı, bu ziyade lafzıyla teferüde düşmektedir.

Ebû Âtike isnadı da hem bizatihi Enes’ten gelen ve içerisinde Çin kaydı bulunmayan vecihlerin lafzına, hem de Enes dışındaki sahabîler kanalıyla gelen rivayetlerin lafızlarına muhalefet etmesi bakımından teferüde düşmektedir. Ebû Âtike hakkında münkeru’l-hadis, metrûkü’l-hadis türünden kullanılan cerh ifadelerinin de bu yüzden verilmiş olduğu kanaatindeyiz. Ebû Âtike’den de bu rivayeti alan iki talebesi vardır: Hammad b. Hâlid el-Hayyât ve Hasan b. Atiyye. Hammâd’ın bu rivayeti, ilgili Çin kaydı ile birlikte alıp almadığına dair tariklerde ihtilaf olduğu için, Hammâd sonrası nesilden birinin bu ziyadeyi metne eklemiş olması mümkündür. Buna karşılık Hasan b. Atiyye’nin en az on talebesi, istisnasız bir biçimde bu rivayeti ilgili Çin kaydıyla nakletmektedirler. Bu durumda Çin kaydının bulunduğu bütün vecihlerin birleştiği (*medâr*) râvi olarak Ebû Âtike ve Hasan b. Atiyye’nin isimleri öne çıkmaktadır. Hasan b. Atiyye’nin kanalında Çin ziyadesi istisnasız bir şekilde yer aldığı için onun medâr râvi olması mümkün gözükmemektedir. Zira metni, aldığı lafızla aktardığı ve kendi içinde çelişkiye düşmediği anlaşılmaktadır. Buna karşılık Ebû Âtike, Ukaylî gibi bazı tenkit otoriteleri tarafından ilgili Çin ziyadesiyle bilinmektedir. Üstelik iki talebesine aktardığı kendi lafzında bile bir ittifak söz konusu değildir. Dolayısıyla medâr râvinin Ebû Âtike olma ihtimali daha yüksektir.

Sonuç olarak “İlmi Çin’de de olsa talep edin” ziyadesinin asıl metne dâhil olmadığını, büyük ihtimalle Ebû Âtike’nin “ilim talep etmek her Müslümana farzdır” hadisini nakledeceği bir sırada, anlam ve önemine vurgu yapmak niyetiyle bu ziyade lafzı söylediği ve bunun, o dönem için yaygın olarak kullanılan bir giriş cümlesi olduğu düşünülebilir. Hasan b. Atiyye de bu ziyadeyi, metne ait olduğunu zannederek almış ve aktarmış olmalıdır. Her hâlükârda Çin ziyadesi bir “idrâc”a benzemektedir. Nitekim hadis usulü eserlerinde bu türden örneklere rastlamak mümkündür.

Kaynakça

- Ahmed el-Lükkî, Ahmed b. el-Kâsım el-Mısırî. *Nüshatü Nubayt b. Şerî el-Eşca’î*. thk. Hallâf Mahmûd Abdüssemî’. b.y.: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2002.
- Ali el-Kârî, Ebû’l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed. *Şerhu Müsnedi Ebî Hanîfe*, thk. Şeyh Halîl Muhyiddîn el-Meyyis. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1405/1985.
- Azîzî, Ali b. Ahmed. *es-Sirâcü’l-münîr Şerhu’l-Câmiu’s-sağîr fi hadîsi’l-Beşîri’n-Nezîr*. 4 Cilt. b.y.: y.y., ts.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn. *Şu’abü’l-îmân*. thk. Abdül’alî Abdülhamîd Hâmîd. 14 Cilt. Bombay/Hindistan: Mektebetü’r-Rüsd, 1423/2003.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn. *el-Medhal ilâ Kitâbi’s-Süneni’l-Kübrâ*, thk. Muhammed Ziyâüddin el-A’zamî. Kuveyt: Dâru’l-Hulefâ li’l-Kitâbi’l-İslâmî, ts.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn. *Menâkıbu’s-Şâfiî*, thk. es-Seyyid Ahmed Sakr. Kahire: Mektebetü Dâri’t-Türâs, 1390/1970.
- Bezzâr, Ebû Bekir Ahmed b. Amr. *Müsnedü’l-Bezzâr -el-Bahru’z-zehâr-*. thk. Mahfûzurrahmân Zeynullah vd. 18 Cilt. Medine: Mektebetü’l-Ulûm ve’l-Hikem, 1988-2009.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmi’u’s-şâhih*. thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Tavki’n-Necât, 1422.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *et-Târîhu’l-kebîr*. nşr. Muhammed Abdülmu’îd Hân. 8 Cilt. Haydarâbâd-Dekkan: Dâiretü’l-Maarifi’l-Osmâniyye, ts.
- Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr. *Kitâbü’l-Hayevân*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2. Basım, 1424.
- Dârekutnî, Ebû’l-Hasen Alî b. Ömer. *eğ-Du’afâ’ ve’l-metrûkûn*. thk. Abdurrahîm Muhammed el-Kaşkarî. 3 Cilt. Medine: Mecelletü’l-Câmi’atî’l-İslâmiyye, 1403-1404.
- Dûlâbî, Ebû Bişr Muhammed b. Ahmed. *el-Künâ ve’l-esmâ’*. thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1421/2000.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş’as es-Sicistânî. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaût - Muhammed Kâmil Karabelli. 6 Cilt. b.y.: Dâru’r-Risâleti’l-Âlemiyye, 1430/2009.
- Ebû Hayyân et-Tevhîdî, Ali b. Muhammed. *el-Mukâbesât*. thk. Hasan es-Sendûbî. b.y.: Dâru Su’âdü’s-Sabâh, 2. Basım, 1992.
- Ebû Nuaym el-İsfahânî, Ahmed b. Abdillâh. *Ma’rifetü’s-sahâbe*. thk. Âdil b. Yusuf el-Azâzî. 7 Cilt. Riyad: Dâru’l-Vatan, 1419/1998.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh el-İsfahânî. *Târîhu İşbahân- Ahbâru İşbahân-*. thk. Seyyid Kûsrevî Hasan. 2 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1410/1990.
- Ebû Ya’lâ, Ahmed b. Alî el-Mevsilî. *Müsnedü Ebî Ya’lâ*. thk. Hüseyin Selîm Esed. 13 Cilt. Dımaşk: Dâru’l-Me’mûn li’t-Türâs, 1404/1984.
- Ebû’l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm el-Harrânî -İbn Teymiyye-, *Ehâdîsü’l-kuşşâs*, thk. Muhammed b. Lutfi es-Sabbâğ (Beyrut: el-Mektebü’l-İslâmî, 1988), 82.
- Ebû’l-Hasen el-Cürcânî, Alî b. Abdilazîz. *el-Vesâta beyne’l-Mütenebbî ve huşûmih*. thk. Muhammed Ebû’l-Fazl İbrâhim- Ali Muhammed el-Becâvî. b.y.: Matba’atü İsâ el-Bâbî el-Halebî ve şerikâhü, ts.

- Elbânî, Ebû Abdîrrahmân Muhammed Nâsîrüddîn b. el-Hâc Nûh. *Silsiletü'l-ehâdisi'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme*. 14 Cilt. Riyâd: Dâru'l-Ma'ârif, 1412/1992.
- Fettenî, Cemâlüddîn Muhammed Tâhir b. Ali. *Mecma'u bihâri'l-envâr fi garâibi't-Tenzîl ve letâifi'l-ahbâr*. 5 Cilt. Hindistan: Meclisü Dâireti'l-Maârifî'l-Osmâniyye, 3. Basım, 1387/1967.
- Gumârî, Ahmed b. Muhammed b. es-Siddîk. *el-Müşim fi beyâni hâli hadisi 'talebü'l-ilmi farizatün alâ külli müslim'*. Riyad: Mektebetü Taberiyye, ts.
- Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Nisâbüri. *Ma'rifetü 'ulûmi'l-hadîs*. thk. es-Seyyid Mu'azzam Hüseyin. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Basım, 1397/1979.
- Hamidullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi (Hayatı ve Faaliyeti)*. çev. Salih Tuğ. 2 Cilt. İstanbul: İrfan Yayıncılık, 5. Basım, 1990.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali el-. *Telhîsu'l-müteşâbih fi'r-resm* thk. Sükeyne eş-Şihâbî. 2 Cilt. Dımaşk: Talâs li'd-dirâsât, 2. Basım, 1985.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali. *er-Rihle fi talebi'l-hadîs*. thk. Nureddîn İtr. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1395.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali. *Târîhu Bağdâd*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 16 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1422/2002.
- Hatiboğlu, İbrahim. "Rihle". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/106-108. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Heysemî, Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Ali b. Ebî Bekr. *Mecma'u'z-zevâ'id ve menba'u'l-fevâ'id*. 10 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1414/1994.
- İrâkî, Ebû'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyin. *et-Takyîd ve'l-izâh Şerhu Mukaddimetü'bni's-Şalâh*. thk. Abdurrahman Muhammed Osman. Medine: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1389/1969.
- İrâkî, Ebû'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyin. *Elfiyyetü'l-İrâkî -Şerhu't-Tebşıra ve't-tezkire-*. thk. Abdüllatif el-Hümeym- Mâhir Yasin el-Fahl. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Basım, 1423/2002.
- İbn Abdülazîz Âli Humejd, Sa'd b. Abdullah. "Müsnedü'r-Rebî b. el-Habîb el-İbâzî - Dirâse nakdiyye-". *Mecelletü Câmî'ati Ümmi'l-kurâ li ulûmi's-şerî'ati ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye* 47 (1430), 248-300.
- İbn Abdülber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yusuf b. Abdillâh en-Nemerî. *Câmî'u beyâni'l-ilm ve fazlihî ve mâ yenbeğî fi rivâyetihî ve hamlihî*. thk. Ebû'l-Eşbâl ez-Züheyrî. 2 Cilt. Suûdi Arabistan: Dâru İbni'l-Cevzî, 1414/1994.
- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullâh el-Cürcânî. *el-Kâmil fi qu'afâ'i'r-ricâl*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Mu'avvad. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1997.
- İbn Bişrân, Ebû'l-Kâsım Abdülmelik b. Muhammed el-Bağdâdî. *Emâlî İbn Bişrân*. nşr. Ebû Abdîrrahmân Âdil b. Yusuf el-Azâzî. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1418/1997.
- İbn Ebû Hâtîm, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed er-Râzî. *el-Cerh ve't-ta'dîl*. thk. Meclisü Dâireti'l-Maârifî'l-Osmâniyye. 9 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1371/1952.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî. *Lisânü'l-Mîzân*. thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. 10 Cilt. Beyrut: Dâru-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1423/2002.

- İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî. *el-İmtâ' bi'l-erba'ini'l-mütebayineti's-semâ'*. thk. Muhammed Hasan İsmail. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed el-Büstî. *Kitâbü'l-mecrûhîn mine'l-muhaddişîn*. thk. Hamdî Abdülmeccid es-Selefi. 2 Cilt. b.y.: Dâru's-Sumay'î, 1420/2000.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed el-Büstî. *es-Şikât*. nşr. Muhammed Abdülmü'îd Hân. 9 Cilt. Haydarâbâd/Dekkan: Dâiretü'l-Maarifi'l-Osmâniyye, 1393/1973.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaût vd. 5 Cilt. b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009.
- İbn Müflih, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed el-Makdisî. *el-Âdâbu's-şer'iyye*. 3 Cilt. b.y.: Âlemü'l-Kütüb, ts.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali. *el-İlelü'l-mütenâhiye fi'l-ehâdisi'l-vâhiye*. thk. İrşâdülhak el-Eserî. 2 Cilt. Faysalâbâd/Pakistan: İdâretü'l-Ulûmi'l-Eseriyye, 2. Basım, 1401/1981.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali. *ed-Đu'afâ' ve'l-metrûkûn*. thk. Abdullâh el-Kâdî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali. *el-Mevzû'ât*. thk. Abdurrahman Muhammed Osman. 3 Cilt. Medine: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1386-88/1966-68.
- İbnü'l-Ebbâr, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Kudâî. *el-Hulletü's-siyerâ*. thk. Hüseyin Mü'nis. Kahire: Dâru'l-Maarif, 2. Basım, 1985.
- İbnü'l-Fakîh, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed el-Hemedânî. *el-Büldân*. thk. Yusuf el-Hâdî. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1416/1996.
- İbnü'l-Kayserânî, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Tâhir el-Makdisî. *Zahîretü'l-huffâz*. thk. Abdurrahmân el-Ferivâî. 5 Cilt. Riyâd: Dâru's-Selef, 1416/1996.
- İbnü'l-Muzaffer, Ebû'l-Hüseyin Muhammed b. el-Muzaffer el-Bezzâz. *Garâibü hadîsi'l-İmam Mâlik b. Enes*. thk. Ebû Abdilbârî Rızâ b. Hâlid el-Cezâirî. Riyâd: Dâru's-Selef, 1418/1997.
- İbnü's-Salâh, Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddin eş-Şehrezûrî. *Muqaddimetü İbni's-Salâh -Ma'rifetü envâ'i 'ulûmü'l-hadîs-*. thk. Abdüllatîf el-Hümeym - Mâhir Yasin el-Fahl. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1423/2002.
- Kettânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca'fer. *Nazmü'l-mütenâsir mine'l-hadîsi'l-mütevâtir*. thk. Şeref Hicâzî. Mısır: Dâru'l-Kütübi's-Selefiyye, 2. Basım, ts.
- Kettânî, Muhammed Abdülhay b. Abdülkebîr. *Fihrisü'l-fehâris ve'l-esbât ve mu'cemü'l-me'âcim ve'l-meşîhât ve'l-müselâlat*. thk. İhsan Abbas. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2. Basım, 1982.
- Leknevî, Ebû'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed. *Zaferü'l-emânî bi şerhi Muhtaşarı's-Seyyid eş-Şerîf Cürcânî fi muştalahi'l-hadîs*. nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde. Halep: Mektebü'l-Matbû'âtî'l-İslâmiyye, 1416.
- Muvaffakuddîn İbn Kudâme, Ebû Muhammed Abdullâh b. Ahmed el-Makdisî. *el-Müntehab min 'ileli'l-Hallâl*. thk. Ebû Mu'âz Târik b. Avadallah. b.y.: Dâru'r-Râye, ts.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-şahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâit-Türâsi'l-Arabî, ts.

- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Künâ ve'l-esmâ'*. thk. Abdürrahîm Muhammed Ahmed el-Kaşkarî. 2 Cilt. Medine: İmâdetü'l-bahsi'l-ilmî bi'l-Câmi'ati'l-İslâmiyye, 1404/1984.
- Nesâî, Ebü Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb. *ed-Đu 'afâ' ve'l-metrükûn*. thk. Muhammed İbrahim Zâyed. Halep: Dâru'l-Va'y, 1396.
- Neşvân b. Saîd el-Himyerî el-Yemenî. *Şemsü'l-ulûm ve devâü kelâmî'l-Arabi mine'l-külûm*. thk. Hüseyin b. Abdullah el-Umerî vd. 11 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1420/1999.
- Râfî, Ebü'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfî el-Kazvînî. *et-Tedvîn fi ahbâri Kazvîn*. thk. Azîzullâh el-Utâridî. 4. Cilt. b.y.: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1408/1987.
- Sehâvî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân. *el-Makâşidü'l-Hasene fi beyâni kesîrin mine'l-eĥâdîsî'l-müştehire 'ale'l-elsine*. thk. İhsânullah b. Abdülvehhâb Mübâriz el-Bedahşî. 5 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Meymene, 1439/2017.
- Silefî, Ebü Tâhir Sadrüddîn Ahmed b. Muhammed. *eṭ-Ṭuyûriyyât*. thk. Desmân Yahyâ Me'âli-Abbas Sahr el-Hasan. 4 Cilt. Riyad: Mektebetü Advâi's-Selef, 1425/2004.
- Silefî, Ebü Tâhir Sadrüddîn Ahmed b. Muhammed. *el-Mecâlisü'l-ĥamse*. thk. Ebü Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âli Selmân. Riyad: Dâru's-Sumey'î, 1414/1994.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Cüz'ün fihî turuku 'talebü'l-ilmî farîzatün alâ külli müslim'*. nşr. Ali Hasen Ali Abdülhamîd. Ammân: Dâru Ammâr, 1408/1988.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *ed-Dürerü'l-müntesire fi'l-eĥâdîsî'l-müştehire*. thk. Muhammed b. Lutfî es-Sabbâğ. Riyad: İmâdetü Şuûni'l-Mektabât, ts.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *el-Le'âli'l-maşnû'a fi'l-eĥâdîsî'l-mevzû'a*. thk. Ebü Abdirrahmân Salâh b. Muhammed. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1417/1996.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Tedribü'r-râvî fi şerĥi Takrîbi'n-Nevevî*. thk. Muhammed Avvâme. 5 Cilt. Medine/Cidde: Dâru'l-Minhâc/Dâru'l-Yüsr, 1437/2016.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-kebir*. thk. Hamdî b. Abdülme'cîd es-Selefî. 25 Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 2. Basım, ts.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-evsaf*. thk. Târk b. Avadallah b. Muhammed – Abdülmuhsin b. İbrahim el-Hüseynî. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-Haremeyn, ts.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed. *Müsnedü's-Şâmiyyîn*. thk. Hamdî Abdülme'cîd es-Selefî. 4 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1984.
- Tirmizî, Ebü İsâ Muhammed b. İsâ. *el-Câmi'u'l-kebir (Sünenü't-Tirmizî)*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1998.
- Ukaylî, Ebü Ca'fer Muhammed b. Amr. *ed-Đu 'afâ'ü'l-kebir*. thk. Abdülmu'tî Emîn Kal'acî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Mektebetü'l-İlmiyye, 1404/1984.
- Vercelânî, Ebü Ya'kûb Yûsuf b. İbrâhîm. *Kitâbü't-Tertîb fi's-şahîĥ min ĥadîsi'r-Resûl*. nşr. Nuredîn Abdullâh b. Humeyd es-Sâlimî. Maskat/Umân: Mektebetü Maskat, 1424/2003.
- Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed b. el-Murtazâ. *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. thk. heyet. 40 Cilt. b.y.: Dâru'n-Hidâye, ts.

- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *Mîzânü’l-i’tidâl fî nakdi’r-ricâl*. thk. Ali Muhammed el-Becâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Marife, 1382/1963.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ’*. thk. Şuayb el-Arnaût vd. 25 Cilt. b.y.: Müessesetü’r-Risâle, 3. Basım, 1405/1985.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *Târîhu’l-İslâm ve vefeyâtü’l-meşâhîr ve’l-a’lâm*. thk. Beşşâr Avvâd Ma’rûf. 15 Cilt. b.y.: Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 2003.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır. *et-Tezkire fi’l-ehâdîsi’l-müştehire -el-Le’âli’l-menşûre fi’l-ehâdîsi’l-meşhûre-*. thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ. Beyrut: Dâru’l-Kütü’l-İlmiyye, 1406/1986.

The Isnad and Text Analysis of Narrative of "seek knowledge even if it is in China, for seeking knowledge is a duty on every Muslim"

(Extended Abstract)

One of the narrations that emphasizes the virtue of knowledge in the hadīth literature and gained fame in the context of encouraging learning knowledge is "seek knowledge even if you have to go as far as China, for seeking knowledge is a duty on every Muslim". This narration is actually a version of the hadīth that is conveyed with the words "It is compulsion for every Muslim to demand knowledge" and the part related to China is added at the beginning of the hadīth. The original part of the narration is mentioned in the sources, and it was narrated by more than ten Companions. However, the authenticity of the hadīth that comes with the extra China phrase is controversial. Generally, the first period hadīth criticism authorities stated that the hadīth was weak, while later authorities addressing the authenticity of some narrations and variants stated that it could be considered as a Hasan hadīth. On the other hand, the narrations with supplements about China are only mentioned in the narration of Abu Hurairah and some of the narrations of the variants of Anas ibn Malik. This is an important clue regarding the authenticity of the narration.

On the other hand, in the narration of Abū Hurairah, there is a narrator named Juwaybārī, who is considered one of the symbol names of fabrication. It is said that he took the Chinese version of the text (in other words, stole the hadīth) and placed it at the beginning of another chain. This person, who is said to have invented hadīths on behalf of Muhammad ibn Karrām, the founder of the Karrāmiyyah sect, and mostly about the virtues of deeds. This may be the reason for his effort to adopt such a narration, according to the sources of usūl al-hadīth, that the Karrāmiyyah sect considers it is lawful to fabricate hadīths on the subjects of enjoining and warning. As a matter of fact, the narration that says "Seek knowledge, even in China" has a functional aspect in terms of encouraging a virtuous deed like knowledge. In this respect, it is highly probable that Juwaybārī received this narration by stealing hadīth even though it was not technically his own, but it was suitable for his purpose.

The narration of Anas, on the other hand, can be divided into two categories: the variants with and without a sentence about China. In the majority of the variants, around twenty, there is no word of China at all. The number of variants which includes the word China is only two, one is "*Sufyān ibn 'Uyaynah* → Zuhri → Anas" variant, and the other is Abū Ātika Tarīf ibn Salmān / Sulaymān variant. The variant of "*Sufyān ibn 'Uyaynah* → Zuhri → Anas" was discredited due to some narrators. In addition, it does not match with the words of approximately twenty students who narrated from Anas,

except Zuhri. In this respect, the isnād of “*Sufyān* → Zuhri → Anas” becomes alone in transmitting by using this word. The variant of Abū Ātika also becomes alone in transmitting regarding its opposition to the words of the variants that came from Anas himself that do not include the China part, as well as the words of the narrations sent by the Companions other than Anas. We are in the opinion that the terms of discreditation used in the form of munkar al-hadīth, and matrūk al-hadīth about Abū Ātika must be also used for this reason. There are two students who also received this narration from Abū Ātika: Hammād ibn Hālid al-Hayyāt and Hasan ibn 'Atiyyah. Since there is a disagreement in the rumors regarding whether Hammād took this narration with the China part, it seems possible that one of the generations after Hammād added this word to the narration. However, Hasan ibn 'Atiyyah's more than ten students, without exception, transmitted this narration with the China part. In this case, the names Abū Ātika and Hasan ibn 'Atiyyah come forward as the pivot narrators who are the joining points of the narrations and variants that include the China part. It does not seem possible for Hasan ibn 'Atiyyah to be a pivot narrator for that he had mentioned the China part without exception; because, it is understood that he transmitted the narrations as they are, and did not contradict with himself. Notwithstanding, Abū Ātika is known by some criticism authorities, such as Uqaylī, with the China part in the narration. Moreover, there is no unity even in his own words, which he conveyed to his two students in this narration. Therefore, it is more likely that the pivot narrator is Abū Ātika.

In conclusion, the part of the narration "seek knowledge, even in China" is not included in the original text. Most probably, while narrating the part of "Seeking knowledge is a compulsion upon every Muslim", Abū Ātika must have said the China part with the intention of emphasizing the meaning and importance of the hadīth. It can also be thought of as the introductory sentence that has become a stereotype for that period. Hasan b. 'Atiyyah must have taken this sentence by thinking it is from the text of the hadīth and transferred it. In any case, the China part seems like an "interpolation". It is possible to come across such examples of interpolation in the sources of usūl al-hadīth.